

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

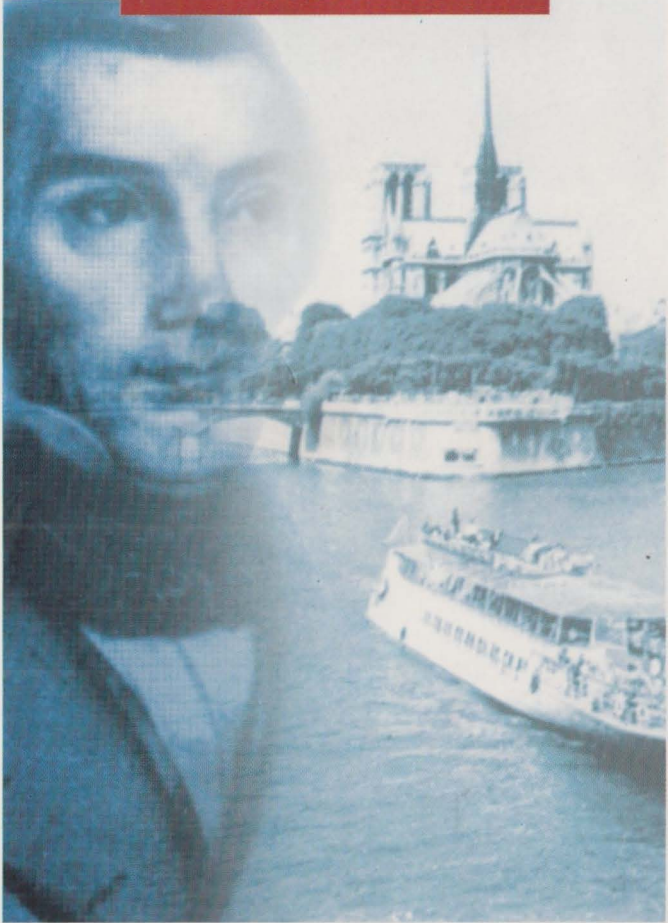
<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Frédéric Bastiat

Detmar Doering

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

LIBERTE

Frédéric Bastiat

Detmar Doering

LIBERTÉ

Liberte Yayınları: 25
ISBN 975-6877-12-X

Frederic Bastiat
Detmar Doering

©Liberal Düşünce Topluluğu, 1999
1. Baskı: 1999

Çeviren
Kadir Koçdemir

Yayına Hazırlayan
Atilla Tayla

Sayfa Düzeni ve Teknik Hazırlık
İmaj Yayınevi

Baskı
Yardımcı-Ofset Matbaacılık
Yayıncılık Ltd. Şti.
(0.312) 342 26 27

Bu kitap Fredrich Naumann Vakfı'nın
katkılarıyla yayınlanmıştır.

Liberte Yayınları
GMK Bulvarı 108/17 06570 Maltepe-Ankara
Tel: 312/230 87 03-230 37 29 Faks: 312/230 80 03
e-mail: liberal@ada.net.tr Web Sayfası: liberal@dt-org.tr

YAZAR

Detmar Doering, 1957 doğumlu, Felsefe doktoru, Köln Üniversitesinde ve University College London'da Felsefe ve Tarih konularında eğitim gördü. Nordrhein-Westfalen Eyaleti Genç Liberaller Cemiyeti kurucu başkanlığı (1980-82) yaptı. Friedrich-Naumann-Vakfı Liberal Enstitüsünün başkan yardımcısı, Gent Üniversitesi Uluslararası Hayek Sempozyumu Akademik Danışma Kurulu ve Mont Pèlerin Topluluğu üyesidir. Evli ve bir kız babası olup Köln'de yaşamaktadır.

Çok sayıda makalenin yazarı olup, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, *Neuen Zürcher Zeitung*, *Liberal* ve *Reflexion*'da ve diğer yayın organlarında yazmaktadır.

Kitapları: *Die Wiederkehr der Klugheit: Edmund Burke und das Augustan Age* <İzanın Geri Dönüşü: Edmund Burke ve Augustan Çağı> (1990);

Kräfte des Wandels? Liberale Jugendorganisationen von der sozialliberalen Koalition bis Heute <Değişimin Gücü? Sosyal Liberal Koalisyon dan Günümüze Liberal Gençlik Organizasyonları> (Lieselotte Stockhausen-Doering ile birlikte, 1990);

Kleines Lesebuch über den Liberalismus <Liberalizm Üzerine Küçük Okuma Kitabı> (Editör, 1992, 2. baskı 1994; çok sayıda dile çevrildi);

Liberalismus- Ein Versuch über die Freiheit <Liberalizm-Hürriyet Üzerine Bir Deneme (1993);

Freiheit; Die unbequeme Idee <Hürriyet; Meşakkatli İdeal> (Editör, Fritz Fliszar ile birlikte, 1995)

TÜRKÇE BASKI İÇİN ÖNSÖZ

Frédéric Bastiat, 1850 yılı Aralık ayında hayata gözlerini yumduğunda, fikirleri dünyayı fethetmekteydi. Neredeyse bütün Avrupalı milletler, yüzyıllar boyunca ekonomiyi zincire vuran ve kitleleri sefaletle sürükleyen himaye duvarlarını kaldırmaya başlamışlardı. O zamana kadar, dünya ticareti ve buna bağlı olarak refah böylesi bir seviyeye hiç ulaşmamıştı.

Bu rüzgar Türklerin dünya devleti olan Osmanlı devletine de ulaştı. Sultan I. Abdülmecit döneminde, 1840'tan itibaren "*Tanzimat*" diye isimlendirilen Türk devlet yapısının yeniden düzenlenmesi hareketi başlatıldı. Bu yüzden düzenleme, tahsilli Avrupalılar tarafından esas itibariyle askeri yapının modernleştirilmesine yönelik tedbirler olarak bilinir. Oysa, hakikatte bu uygulama çok daha derin etkili iktisadî reformları da ihtiva etmekteydi. 1856 yılında yabancılara Osmanlı devleti topraklarında mülkiyet hakkı verildi. Boğazlar serbest ticarete açıldı. Kısa bir müddet sonra, dahili ticaret monopolü kaldırıldı. Sermaye girişini teşvik için, benzer projelerin bazı başarısızlıklarına dayanarak, Osmanlı Bankası kuruldu ve bankacılık hizmetleri modernleştirilmeye başladı.

Bastiat, belki bütün bunların "yukarıdan aşağıya" otokratik biçimde uygulanan reformlar olmasına üzülmüdü. Ama yine de bu reformları dünyada doğru fikirlerin başarısının bir delili olarak gördü.

O zamanlar her yanı saran liberalizm ateŖi, zamanla sadece Türkiye’de değil, hemen her yerde snmeye yüz tuttu.

Muhakkak ki, bunun sebeplerinden birisi günümüzde liberallerin fikri tartiŖmalarda gölgede kalmiŖ olmalarıdır. 19. yüzyılda hürriyet talebi ciddi entellektüellerin tamamının Ŗiarıydı. 20. yüzyılda ise onlardan pek çoğu, tahrip edici sonuçlarıyla kollektivizmin gürültüsüne mağlup oldular.

Sadece bunun için bile, hürriyet, müsamaha ve piyasa ekonomisi kavramlarına entelektüel parıltı kazandırmanın kolayca mümkün olduğunun bir kere daha hatırlatılması anlamlıdır. Buna, serbest ticaret anlayıŖının bulduğu en etkili yazar olan Frdric Bastiat’tan daha iyi bir delil olabilir mi? Onu ve eserini unutulmaktan kurtarmak için, bu kitabı kaleme aldım. Eserin Türkçe tercüme olarak yayımlanması bana gurur vermektedir.

Detmar Doering

Friedrich Naumann Vakfı Liberal
Enstitüsü
Köln, İlkbahar 1999

İÇİNDEKİLER

1. İKTİSATÇI YA DA KÖŞE YAZARI? _____	1
2. AÇLIĞA KARŞI MÜCADELE: MANCHESTER LİBERALİZMİ _____	3
3. FRÉDÉRIC BASTIAT: FRANSA'NIN COBDEN'İ _____	11
4. TARİHİ ZEMİN: FRANSA'DA LİBERALİZM VE EKONOMİ _____	17
5. MANCHESTER LİBERALİZMİNİN SÖZCÜSÜ _____	29
6. İKTİSADİ OPTİMİZM _____	37
7. TEMEL ESERİ: LES HARMONIES ÉCONOMIQUES (İKTİSADİ AHENKLER) _____	43
8. İKTİSATTAN DAHA ÖTESİ: MANCHESTER LİBERALİZMİNİN BARIŞ VİZYONU _____	53
9. ÇAĞDAŞLARI ARASINDAKİ ÜNÜ _____	59
10. HAKSIZ UNUTULMA VE İHMAL _____	63
11. BASTIAT'NIN VİZYONU - İSTİKBALE MATUF BİR VİZYON _____	71
12. KAYNAKLARLA İLGİLİ NOTLAR _____	75
LİBERAL DÜŞÜNCE TOPLULUĞU _____	79
FRIEDRICH NAUMANN VAKFI _____	80

1. İKTİSATÇI YA DA KÖŞE YAZARI?

Resmi bilim çevrelerinde tanınmışlık nahoş bir hadise olabilir. Başka zaman açıkça avantaj olan şeyler burada genellikle handikap haline gelebilir.

Frédéric Bastiat'nın ölümünden sonraki ünü buna iyi bir örnektir. Onun hakkında yazan hemen herkes onun mükemmel üslubunu ve gazetecilik kabiliyetini kabul etmeden yapamaz. Avusturyalı büyük iktisatçı *Ludwig von Mises* 1927'de *Liberalismus* <*Liberalizm*> kitabında *Bastiat*'nın "parlak bir üslup" olduğunu ve "yazılarını okumanın çok özel bir tadı garanti ettiğini" yazıyordu.¹ Yurttaşı *Josef Schumpeter*, onu gelmiş geçmiş en parlak iktisat gazetecisi olarak kabul eder.² Gerçekten de, liberalizm ve serbest ticaret böylesine sözü etkin bir müdafii hemen hiç bulmadı. *Bastiat*, İtalyan tarihçi *Guido de Ruggerio*'nun 1930'da ciddiyetle teslim ettiği gibi, maksadını bazen Voltaire'i hatırlatan bir ironi³ ile, bazen hayranlık

¹ Ludwig von Mises, *Liberalismus*, H. H. Hoppe'nin sunuşuyla, St. Augustin, 1993, s. 171.

² "... the most brilliant economic journalist who ever lived.", ("Gelmiş geçmiş en parlak ekonomi gazetecisi") Josef Schumpeter, *History of Economic Analysis*, New York, 1954, s. 500.

³ R. F. Hébert, *Claude Frédéric Bastiat*; in: J. Eatwell, M. Milgate, P. Newman (Editör), *The New Palgrave: The Invisible Hand*, London 1987, s. 51, bu konuda şunları belirtir: "He was quite simply a genius of

uyandırıcı bir dindarlıkla fakat daima net ve rasyonel bir mantıkla, anlam ve duygu katılmış biçimde ortaya koyar ki, ona sadece hayran olunabilir.⁴

Ne var ki, kesinlikle sıkıcı olmayan bu gazeteci üslûbu, yüzeysellik gibi talihsiz yakıştırmalara da yol açtı. Başka türlü avantaj olan şey, sadece muğlak ifade biçiminin gerçek "bilimsellik" olarak kabul edildiği akademik alemde dezavantaja dönüşebiliyordu. Akademik luncada herkesin kendini asla sevimsiz pozisyonlarla açıklamamak için gözü kapalı kabullendiği bir gerekçe vardır.⁵ İlk olarak *Bastiat*'ya ve onun mirasına sadık kalan iktisatçı ve iktisat tarihçilerinin az sayıdaki zahmetli çalışmaları, onun ciddi bir iktisatçı olarak kabul edilmesini ve böylece uzun müddet gecikmiş itibarının iadesini sağlayabildi.

wit and satire, frequently described as a combination of Voltaire and Franklin. He had the habit of exposing even the most complex economic principles in amusing parables that both charmed and educated his readers. His writings retain their currency, even today." ("O gerçek bir nükte ve hiciv dehası idi ve sık sık Voltaire ve Franklin'in bir karışımı olarak tarif edilirdi. En girift iktisadi prensipleri bile okurları hem cezbedecek hem de eğitecek eğlendirici örneklerle izah edebilme kabiliyetine sahipti. Bugün bile, onun yazdıkları geçerliliğini korumaktadır.")

⁴ Guido de Ruggiero, *Geschichte des Liberalismus in Europa*, München, 1930, s. 178.

⁵ Mises, yukarıda adı geçen kitabında *Bastiat* karşısındaki bu tutumu isabetle şöyle tasvir eder: "Korumacılık ve onunla bağlantılı bütün çabalarla ilgili eleştirileri bugün dahi geçerliliğini korumaktadır. Koruma duvarlarından ve devlet müdahalesinden yana olanlar esasa dair hiçbir şey söyleyemediler. Ama şunu hala dillerine dolamaktadırlar: *Bastiat* yüzeyseldir."

2. AÇLIĞA KARŞI MÜCADELE: MANCHESTER LİBERALİZMİ

Bastiat'ın 19. yüzyılın önemli politik iktisatçısı olarak anlamını kavrayabilmek için öncelikle onun doğduğu ülkeyi, Fransa'yı bir yana bırakmak ve İngiltere'ye bakmak lâzımdır.

1836 yılında İngiltere'de şaşırtıcı-aşırı bir pahalılık dalgası hakim olur. Bunu yaygın şiddet olaylarına yol açan işsizlik takip eder. Yaygın sefalet her yanı kaplar. İrlanda'da 1845'te yıllarca devam edecek ve 1847 kışında 250.000 kurbana yol açacak olan açlık krizi başlar. Birkaç kötü sonuç sebep olarak gösterilir. Halbuki gerçek sebep derindedir ve politik yapının kendisidir. Kötü mahsulün sebep olduğu kıtlık hesaplı ithal malları ile bertaraf edilemez. Tam aksine, ülke içinde zaten kıt durumdaki tahıl ihraç edilir. Bunun kabahati yurtdışından gelen tahıla yüksek gümrük vergileri koyan ve ülke içinde üretilen tahılın ihracatını sübvansen eden korumacı *Tahıl Kanunları (Rejimi) (Corn Laws)* idi. Kanunlar kaynağını, 17. yüzyıldan, bu tür tedbirlerin ihraç etkisi ile üretimin artırılması sonucunu doğuracağına dair bir inancın hakim olduğu Merkantilizm dönemlerinden alıyordu. *Adam Smith* daha 1776'da *The Wealth of Nations* (Milletlerin Zenginliği) kitabında ihracat sübvansiyonlarının kötü mahsul dönemlerinde kıtlığı "daha da ciddi

biçimde keskinleştireceği⁶ uyarısında bulunuyordu. Haklı bir ünün sahibi olan liberal felsefeci *John Stuart Mill*'in babası iktisatçı *James Mill*, 1805'te sadece Tahıl Kanunlarının tahrir edici sonuçlarını ele alan ilmi bir çalışma kaleme almıştı. Uzun ve ayrıntılı alt başlığın *-An Essay on the Impolicy of a Bounty on the Exportation of Grain-* da gösterdiği gibi, protesto kendisini akademik dar çevre ile sınırlandırmıştı. Daha da kötüsü: Zamanın iktisatçıları kendilerini ümitsiz bir kötümserliğe kaptırmışlardı. Tarihi tecrübe de onları haklı kılacak gibiydi. Çünkü, hemen hiç tartışmasız biçimde, onların yaşadıkları yıllar boyunca, çıplak sefalet ve açlığa bağlı kitle ölümleri beşeriyetin büyük bölümü için normal bir haldi. İngiltere'nin kendi içinde hızla gelişen müjdecî beyinleri bile bu meselenin gerçekten çözülebileceğine inanmıyorlardı. Büyük düşünür ve Whig*-

⁶ Adam Smith, *The Wealth of Nations*, editör E. Cannan, Önsöz G. Stigler, Chicago, 1976, II s. 12

çn. Whig'ler ve Tory'ler (Whigs and Tories) İngiltere'de o zamanlar birbirinin muhalifi olan siyasi partiler. "Whig" (önceleri at hırsızları sonra da İskoç Presbiteryenleri için uyumsuzluk ve ayaklanmayı çağrıştırır) ve "Tory" (İrlanda dilinde Katolik kanun kaçaklarını ifade eder) kelimeleri, 1679'da parlamentoda York Dükü James'in veraset hakkının kaldırılması sırasında tarafların birbirlerine yaptıkları ithamlarda kullanılmıştır.

Whig'ler 1714-1760 arasında, 50 yıla yakın müddetle hükümette daha sonra 70 yıl muhalefette kalıp, 1830'da kabul gören reform politikaları ile tekrar iktidara geldiler. Müteakip yıllarda Reform kanunlarını (Reform Bills) uygulamaya koydular. Daha sonra isimlerini Liberal Parti olarak değiştirdiler.

Sonraları Tory çizgisi Anglikanizmle ve squire (şövalyelik mertebesinin altındaki soylular) sınıfının çıkarlarıyla, Whig çizgisi ise aristokrat, toprak sahibi ailelerle ve zengin orta sınıfların mali çıkarlarıyla özdeşleştirildi.

Whig partisi, İngiltere Kilisesine karşı çıkanları, sanayicileri, seçim sistemi ve parlamentonun yanı sıra halkın hayat şartlarında da reform yapılmasını isteyenleri temsil ediyordu.

Bugün muhafazakar parti için "tory" adı kullanılmaktaysa da "Whig" teriminin siyasi anlamı kalmamış gibidir.

Frédéric Bastiat

Partisi parlamenterleri *Edmund Burke* 1795'te şu tespiti yapıyordu: "Fakirler sadece sayıca çok oldukları için fakirdir. Onların mevcut durumları tabiatları gereği sefalet anlamına gelmektedir."⁷ Devamla: "Bizi gerekli olanla donatmak hükümetin gücü dahilinde değildir."⁸ Büyük iktisatçı *Thomas Malthus*, 1798 yılında yayımlanan *Essay on the Principle of Population* (Nüfus Üzerine Bir Deneme) isimli yazısında nüfus artışının tek başına büyük sefaletle yol açtığını, bunun da sadece doğum kontrolüne yönelik etkin politik tedbirlerle birazcık hafifletilebileceğini ileri sürüyordu. Yurttaşı *David Ricardo* ise 1817'de kitleler için hayat standardının yükselmesinin imkansız olduğunu açıklayan *ücretlerin demir yasasını* geliştiriyordu.

Böylesine bir kötümserlik tabii ki sonuçsuz kalmıyordu. Siyasi düşünce alanı da o kadar darlaşmıştı ki, *Tories* 1813'te parlamentoda Tahıl Kanunlarının (Rejiminin) daha da keskinleştirilmesine karar verdi. Neticeler zaman içinde görünür hale geliyordu. *Dickens*'ın romanlarında çok etkileyici biçimde tasvir ettiği 1830'ların ve 1840'ların kara sefalet yılları, popüler tarihin severek resmettiği gibi, *liberalizmin* ve *sanayi devriminin* ürünü değildi. Bunlar, ortaya çıkan kitle toplumunun gerekleri ile bağdaşmayan eskimiş feodal siyasetin sonuçlarıydı.

Bu karanlık dünyada 1840 yılında bir hareket patlar. Bu hareketin arkasındaki itici güçler müteşebbis ve 1847'den itibaren Manchester Parlamentosu üyesi *John Bright* ile Manchester'lı bir basma fabrikatörü *Richard Cobden*'dir. Her

Amerika'da da 1834'de Demokrat Başkan Andrew Jackson'un muhalifleri tarafından bir Whig Partisi kuruldu. (AnaBritannica, 22, 151. ve "Whigs," *Microsoft® Encarta® 97 Enzyklopädie*.)

⁷ Edmund Burke, *Thoughts and Details on Scarcity*; in: aynı yazar, *The Works. Twelfth Volumes in Six* (London 1887 baskısının yeni baskısı), Hildesheim 1975, V s. 133.

⁸ ibid.

ikisinin de o zamanlar gelişen bir sanayi şehri olan Manchester ile olan sıkı bağları harekete *Manchester-Liberalizmi* ismini kazandırır. Daha sonraki tarih yazımlarında *Manchester-Liberalizmi* ihmalce cezalandırılmıştır.⁹ Bu hareket geç 19. yüzyıl muhafazakar propagandasında malzeme yapılarak, bu liberalizmin sadece burjuva kapitalizmi tarafından ve burjuva kapitalizmi için yapıldığı, proletaryanın sefaletinin ve çözülmesinin sorumlusu olduğu iddia edilmiştir. Oysa, hiçbir şey hakikate bu kadar aykırı olamazdı.

Cobden ve Bright, 1840 yılında, o zamana kadar dağınık ve mahalli biçimde faaliyet gösteren Serbest Ticaret Derneklerini etkin bir milli birlik -Tahıl Kanunlarına Muhalefet Birliği- altında birleştirdiklerinde, aynı zamanda işçi sınıfı içinde de köklü kitle hareketlerine yol açtılar. Bu hareketin daha sonraki başarısı, zannedildiği gibi İngiltere’de politikacı sınıfı içindeki desteğinden değil, aksine halkın ‘haricen’ ateşlenen kanaat baskısından kaynaklanmaktaydı. 1832’de *Liberal Reform Kanunları* (Reform Bill)* ile seçme hakkının diğer halk tabakalarına yayılması da bunu büyük ölçüde destekledi.

Cobden yorulmak bilmez gayreti, ciddi mali fedakârlıkları ve *Bright*’ın da himayesi ile o zamana kadar görülmemiş derecede ve muazzam bir yaratıcılık zenginliği içinde bir propaganda cihazı oluşturmaya başardı. Mesela, sadece 1884 yılında, sanayicilerin çoğunluğu himayecilerin yanında yer

⁹ Manchester Liberalizmi’nin yeni bir değerlendirmesi için bkz. : Detmar Doering, *Eine Lanze für den Manchester-Liberalismus*; in: *liberal*, Heft 3, August 1994, s. 80 vd.

* çn. Reform Kanunları (Reform Bills), 19. ve 20. yüzyılda İngiliz parlamentosu tarafından çıkarılan bir dizi kanunu ifade eder. Reformlar parlamenter yönetim şeklinin güçlendirilmesini ve seçim usulünün adil hale getirilmesini hedeflemişti. Ayrıca, seçimlerin (mesela rüşvetle) manipüle edilmesinin önlenmesi de hedefler arasında yer almıştı. En önemli seçim reformları 1832, 1867 ve 1884 yıllarındaki kanunlarla yapılmıştı.

aldığı halde, o zamanlar için muazzam bir miktar olan 100.000 Sterlini, bağış olarak toplayabildi. Halkın aydınlanması için 9 milyondan fazla broşür dağıtıldı. Ada Krallığının (İngiltere'nin) tamamında sayısız etkinlikler, bu arada (Kraliyet Opera Salonunun bulunduğu) London Covent Garden'da haftalık kitle toplantıları gerçekleştirildi. Manchester'da muhteşem bir serbest ticaret fuarı kuruldu. Parlamento bütün halk kesimlerinin dilekçeleriyle bombardımana tutuldu. Sadece 1842 yılında toplam 1,5 milyondan fazla imzayla 2880 dilekçe verildi. Hareketin baskısından etkilenenler sadece prensip olarak serbest ticaret ilkesine açık olan liberal Whig'ler ve Radikaller değildi. Kamuoyunun güçlü baskısı, hükümette olan Toryler'i de başka türlü düşünmeye zorladı. Nihayet, hayati önemi haiz siyasi adımları üstlenen de muhafazakar başbakan *Sir Robert Peel* oldu ve 1846'da tahıl kanunlarını kaldırma sürecini başlattı. (Böylece) *Cobden* ve *Bright* ilk büyük zaferlerini elde ettiler.¹⁰ Çaresizliğin bir sonu vardı; o zamana kadar bilinmeyen başarılarla dolu yeni bir çağ başlıyordu.

Bundan sonra (bu süreç) kesintisiz devam eder. *Peel*, şimdi *Benjamin Disraeli*'nin yanında yer alan kendi parti arkadaşları tarafından Tory Partisinin feodalist-himayeci prensiplerine ihanet ettiği gerekçesiyle düşürülür. *Lord Russell* başkanlığındaki yeni liberal Whig-Hükümeti 1651 tarihli *Navigationsakte**

¹⁰ Herhalde, Tahıl Kanunları aleyhindeki kampanyanın en etkileyici biçimde tasviri John Morleys'in *Cobden* Biyografisinde bulunmaktadır. Morley, İngiltere'nin 19. yüzyıldaki liberal döneminin en etkili yazar ve devlet adamlarındandır. Tahıl Kanunları ile mücadele konusunda bkz., John Morley, *The Life of Richard Cobden*, London/Edinburgh/Dublin/New York, o.D., s. 95 vd.

* çn. Deniz Ticareti Kanunları (*Navigationsakte*), İngilizce *Navigation Acts*, aynı zamanda *Acts of Trade and Navigation*, 17. ve 18. yüzyıllarda İngiliz parlamentosu tarafından İngiliz gemiciliğinin ve ticaretinin yabancı ülkelere rekabetine karşı teşvik edilmesi ve korunması için çıkarılan kanunlardır. 1751 tarihli deniz ticaret kanunlarına göre, Afrika, Asya ve Ameri-

(Korumacılık Kanunlarını) kaldırdı ve denizyolu ile ticarete İngiltere ve kolonileri için özgürlük getirdi. Bunu diğer tedbirler takip etti. Nihayet, 1860'da, serbest ticaretçiler diplomatik zeminde hareket etmeye başladılar. Fransa ile imzalanan ve haklı olarak tarihte *Cobden-Anlaşması* olarak bilinen, sadece İngiliz tarafı bakımından 371 farklı gümrük vergisini kaldıran Serbest Ticaret Anlaşması *Manchester Liberalizmi*'nin gelişmesinde yeni bir zirve noktasını gösteriyordu. Artık düşük gümrükler ve açık sınırlarıyla (yeni) bir Avrupa ortaya çıkmaya başlamaktaydı.

Fransa'nın *Cobden* ve *Bright*'in Manchester Hareketinin cazibesine kapılması mucize değildi. Çünkü, Tahıl Kanunlarına Muhalefet Birliği İngiltere dışındaki insanları da etkilemişti. Hemen bütün Avrupa ülkelerinde bir serbest ticaret hareketi başladı. Bu hareket İtalya'da sesini meşhur *Giornale degli Economisti* ile duyurdu. Almanya'da, 1858 yılında, ülkenin en etkin Manchester Liberalleri topluluğu olan *Alman Milli İktisatçıları Kongresi* kuruldu. Kurucusu İngiltere doğumlu *John Prince-Smith* daha sonra Prusya Eyalet Parlamentosu ve 1871'de krallığın kurulmasından sonra da Krallık Parlamentosu milletvekili oldu. *Prince-Smith*, *Kongre* sayesinde parlamento dışı güçleri (*Cobden* ve *Bright*'in İngiltere'de gerçekleştirdiğinin çok düşük nispetinde de olsa) harekete geçirmeyi ve Almanya'da liberalizmin ekonomik siyasi gündemini onyıllar boyunca belirlemeyi başardı. Alman *Manchester-Hareketi* içinde, iktisatçı *Max Wirth* ya da sol liberal parti lideri *Eugen Richter* gibi büyük isimler yer almaktadır. *Prince-Smith* kendi amentüsünü 1843 yılında *Ticaret Düşmanlıkları Üzerine* isimli

ka'daki İngiliz kolonilerinden ithal veya ihraç edilen malların sadece İngiliz tersanelerinde yapılan ve mürettebatının en az % 75'i İngilizlerden oluşan gemilerle taşınabiliyordu. Kolonilerden İngiltere'ye ihraç edilen mallar da aynı şekilde İngiliz gemileri ile taşınmalıydı. Kanunların tatbikatında İngiliz olma coğrafyaya değil, ırka göre tespit ediliyordu.

Frédéric Bastiat

kitabıyla ortaya koydu. Bu kitapta, liberal hareketin hayati noktalarından birisini, barışın serbest ticarete dayalı adil bir uluslararası iktisadi düzen yoluyla garanti altına alınması konusunu da açıkladı/üstlendi.¹¹

Ne var ki, *Manchester Liberalizmi* hakiki sözcülerini ne İngiltere’de ne de Almanya’da, aksine Fransa’da bulacaktır.

¹¹ Alman Milli İktisatçıları Kongresi hakkında hala temel eser niteliğindeki bir kitap şudur: Volker Hentschel, **Die deutschen Freihändler und der volkswirtschaftliche Kongreß**, 1858-1885, Stuttgart 1975.

Şu eser Alman serbest ticaret hareketi hakkında daha detaylı ve kapsamlı bir bakışı sunmaktadır: Ralph Racio, *Der deutsche Liberalismus und die deutsche Freihandelsbewegung - eine Rückschau*; in: **Zeitschrift für Wirtschaftspolitik**, 36, Jg, Nr. 3, 1987, s. 263 vd.

3. FRÉDÉRIC BASTIAT: FRANSA'NIN COBDEN'İ

1 844 yılında ünlü *Journal des Économistes* dergisinde yazarını kısa sürede meşhur eden *De l'influence des tarifs francais et anglais sur l'avenir des deux peuples*¹² (Fransız ve İngiliz Gümrüklerinin Her İki Halkın Geleceği Üzerindeki Etkileri) başlıklı bir makale yayınlanır. Makale, gümrük korumacılığı politikası üzerine bir muhasebe yapıyor ve *Cobden* ve *Bright*'ın İngiliz hareketinin Fransa'da da takip edilmesini istiyordu. Kısa süre içinde makalenin yazarı *Fransız Cobden'i* olarak gösterildi: Bu yazar *Frédéric Bastiat* idi.¹³

Bastiat 29 Haziran 1801'de Bayonne'de doğdu. Henüz 9 yaşında iken anne ve babasız kalmıştı. Onu büyükbabası yetiştirdi. Sorèze yakınlarındaki okulda, fevkalâde olmasa da, iyi bir eğitim imkanına sahip oldu. Gençlik yıllarında, hayalindeki meslek ekonomiden oldukça uzaktı. Felsefi derslerle ilgileniyor ve şair olmak istiyordu. Daha sonraki yıllarda iktisadi eserlerindeki kendine mahsus tutkuncasına coşkuyu ve

¹² *Journal des Économistes*, No. 9 (1844), s. 244 vd.

¹³ Şu kaynaklar, *Bastiat*'nın biyografisi hakkında giriş bilgileri vermektedir: Louis Baudin, *Frédéric Bastiat*, Paris, 1962 ve George C. Roche, *Free Markets, Free Men. Frédéric Bastiat 1801-1850*, Hillsdale, 1993.

hayat dolu üslubu, belki de bu ilk yıllardaki poetika hayranlığına borçluyuz.

Bastiat, 17 yaşında amcasının firmasına girmek zorunda kaldığında, şairlik kariyeri de sona ermişti. Buna mukabil onda iktisadi meselelere karşı bir ilgi uyandı. Kendi kendine yaptığı çalışmalarla, iktisat biliminin klasiklerinin, her şeyden önce Adam Smith'in *Wealth of Nations* (Milletlerin Zenginliği) ve büyük Fransız liberal iktisatçısı Jean-Baptist Say'ın eserleri ile meşgul oldu. Birkaç arkadaşıyla birlikte bir öğrenim çevresi oluşturdu. Bu çevre kısa süre içinde serbest ticaret meselesi ve Tahıl Kanunlarına Muhalefet Birliği'nin mücadelesi ile yoğun biçimde ilgilendi. *Journal des Économistes*'te yayınlanan makalesinin başarısından sonra, kendisini tamamen bu meseleye adadı. 1825 yılında aldığı mirastaki araziler, ona bu çalışmaları için gerekli olan mali özgürlüğü sağladı. Artık çiftlik sahibi olarak bir hayata başlamıştı ve bu hayatın gerektirdiği yaşayış tarzına da çabucak alıştı. Daha sonra, Paris'te iktisat yazarı olarak kabul gördüğünde, -küçük bir kasket, uzun saçlar, aşırı büyük bir frak ve basit bir şemsiyeden oluşan taşralı dış görünümü ile şehrin "ince toplumu"nu alaya aldı -

O artık taşrada yaşayan ancak kendini kamu meselelerine adanmış birisidir. 1831 yılında kendi bölgesinin fahri sulh hukuk hakimi oldu. Ancak kısa zaman içinde serbest ticaret onun en büyük arzusu haline geldi. Daha 1845 yılında, İngiltere'de Tahıl Kanunlarına Muhalefet Birliğini yakından incelemek için can attı. Daha sonra kendisiyle çok yakın bir dostluk kuracağı *Cobden*'i tanıdı. Bir yıl sonra, İngiltere'de tahıl kanunları yürürlükten kaldırıldığında, o da Paris'te bütün Fransız serbest ticaret derneklerinin çatı organizasyonu olan *Associations pour la Liberté des Échange* (Serbest Ticaret Birlikleri) kurdu. *Cobden*'den aldığı ilhamla, bıkip usanmadan kendisini konunun hizmetine verdi. Genel kabul görmüş bütün dergilerde makale-

ler ve tartışma yazıları kaleme aldı, hatta Associations'un sesi haline gelen bir haftalık yayın organı *Le Libre-Échange* (Serbest Ticaret) çıkardı. Konuşmacı olarak bir yerden diğerine koşturdu. Öyle ki, bir keresinde, hiç de haksız olmayarak, "iktisadi bilimler tarihinin en büyük serbest ticaret protestanı"¹⁴ olarak gösterildi.

1848 yılında devrim Bourbon hanedanı* monarşisine nihai darbeyi vurduğunda, beklendiği gibi, *Bastiat* ülkenin yeniden düzenlenmesi çalışmalarına katıldı. Kurucu meclise seçildi. Ne var ki parlamento içindeki etkisi zayıf oldu. Sadece çok küçük bir parlamenter grubu onun yanında yer aldı. Kendisi de hiçbir partiye girmede. Yeni bir Amerikan biyografi yazarı, *George C. Roche*, isabetli bir şekilde şöyle demektedir: "... o bazen solcuların bazen de sağcılarının yanında yer aldı, onlarla birlikte oy kullandı. *Bastiat*'nın oy verme anlayışındaki değişmeyen şey her durumda azınlığın yanında yer alması oldu."¹⁵ *Cobden* ve *Bright* gibi o da halkı harekete geçirme yolunda mesafe kat etmek arzusundaydı. Tercih ettiği bu yol, liberalizmi tehdit eden yeni bir hareketin ortaya çıkması sebebiyle güçleşti. Çünkü iktisadi hürriyetin sınırlandırılması düşüncesi, kadim feodal muhafazakarlık argümanları ile bağıntılı olarak aynı zamanda "ilerlemeciler" için de bir slogan haline gelmişti.

¹⁴ Teresa Gorman, *The Legacy of Frédéric Bastiat*; in: **Notes from FEE** (Foundation for Economic Education), Winter 1991, S. 1

** çn. Bourbon Hanedanı, Avrupa'daki en büyük hanedanlardan biridir. 1589-1792 ve 1814-30 arasında hüküm süren Fransız kralları bu ailedendi; 1830'dan 1848'e kadar da yine bir Bourbon Fransa kralı oldu. Ayrıca, 1700-1808, 1814-68, 1874-1931 arasında ve 1975'te İspanya tahtına çıkan kral ve kraliçeler; 1731-35, 1748-1802 ve 1847-59 arasındaki Parma dukeleri; 1734-1808 arasında Napoli ve Sicilya'da, 1816-60 arasında İki Sicilya'da, 1801-07 arasında Etruria'da hüküm süren krallar ve 1815-47 arasında Lucca'yı yöneten dukler Bourbon hanedanındandı. (AnaBritannica) 1848'de Louis Philippes tahttan indirilmişti.

¹⁵ George C. Roche, **Free Markets, Free Men**, op. cit., S. 79.

Artık, liberalizmin yeni rakibi *sosyalizm* idi. Sosyalizm *Charles Fourier* ve *Saint-Simon* gibi entelektüeller tarafından aceleci bir biçimde müdafaa ediliyordu. Bu durum, o zamana kadar zihni yönlendirici bir politik akım olan liberalizmin savunma pozisyonuna düşmesine yol açtı. *Bastiat*, daha önce korumacılığa karşı yaptığı hayat ve ciddiyet dolu kavgasını sosyalizme karşı da sürdürdü. Bunda da başarılı oldu. Çünkü, milli meclisteki bütün partiler arasında, çok kısa bir süre içinde lüzumlu demokratik himayeyi vergi gelirlerinden yapılan "armağanlarla" sağlamaya yönelik bir uzlaşma hakim olmuştu. Sanayiciler "ekonomiyi destekleyen" gümrük ve sübvansiyonları uygulamaya koyabildiler. Sosyalistler -*Bastiat*'nın meclisteki ideolojik baş rakibi *Louis Blanc*'ın yönetiminde- *milli işletmeler* kurdurdular. Güya bu işletmeler, herkes için (*Bastiat* tarafından mücadele edilen) sözde *devlet tarafından güvence altına alınmış istihdam alanları* hakkını gerçekleştireceklerdi. Oysa, bu işletmeler fiiliyatta, sokaktan gelen ve şiddet tehdidi ile sosyalistlerin hedeflerinin gerçekleştirilmesine yardımcı olacak küçük bir grup yaratmaktan başka bir şeye hizmet etmiyordu. Bu bakımdan, *Bastiat*'nın alenen liberal pozisyonu müdafaa etmesi, bazen yüksek bir şahsi cesaret gerektiriyordu.

Bastiat'yı karamsarlığa iten, böylesine bilinçli bir kaosu ortasında, (*Büyük Napoleon*'un yeğeni ve sık sık alaylı bir biçimde *Küçük Napoleon* olarak da isimlendirilen) *Louis Napoleon* sözde kurtarıcı olarak başkanlık seçimlerine girdi. *Bastiat* bu gelişmeyle birlikte daha fazla felaket baskısının hissedileceği düşüncesindeydi. Bunun için kendi seçim bölgesinde *General Cavaignac*'ın rakip adaylarını destekledi. Ne var ki, *Louis Napoleon* seçimleri dörtte üç gibi ezici bir çoğunlukla kazandı. 1851 yılında, 2. *Cumhuriyeti* bir daha geri gelmez biçimde mezara gömen darbeyi yaşamasa da, *Bastiat* bir kere kendisi tarafından arzulanan müdahalesi sınırlandırılmış liberal

Frédéric Bastiat

bir cumhuriyet projesinin tamamıyla akamete uğradığını biliyordu.

Yazma gayreti sefalet ve güçlüklerle daha da güçlendi. En iyi yazılarından bazıları -bu arada *Harmonies Économiques*- bu zaman dilimi içinde ortaya çıktı. Aslında: *Bastiat* yazarken korkunç bir enerjiye sahipmiş gibiydi. Onun eserlerinin tamamına (*Oeuvres Complètes* yedi ciltten oluşur!) bakıldığında ve bunların onun yazarlıkla meşgul olduğu 6 ay gibi kısa bir zaman dilimi içinde ortaya çıktığı göz önüne getirildiğinde, ona sadece hayran olunabilir. Maalesef sağlık durumu 1850 yılında daha fazlasına müsaade etmedi. Ağır bir tüberküloz bütün planları mahvedecekti. Sıhhat bulmak için iklim bakımından daha avantajlı olan İtalya'ya gitti. Ne var ki, ölümü alt etmek için şans çok düşüktü. Arkadaşlarından hiçbirisinin ümidi kalmamıştı, bazıları daha o zamandan yas tutmaya başlamıştı bile. Hatta *Bastiat* İtalya seyahati esnasında bir gazetede kendi ölüm haberini bile okudu. O elinde kalan son zamanı kesintisiz bir biçimde *Harmonies Économiques* eserini çalışmak için kullanmaya gayret etti. Her şey nafileydi: 1850 yılının kutsal bir gününde* Roma'da vefat etti.

* çn. Heiligabend=Yılbaşı arifesi kutsal gün

4. TARİHİ ZEMİN: FRANSA'DA LİBERALİZM VE EKONOMİ

Bastiat'nın gazeteci ve iktisatçı olarak etkisi muhakkak ki kendiliğinden değildir. Yazılarında öncelikle İngiltere'den etkilendiği gerçektir. Ama onun düşüncesinin güçlü bir biçimde Fransız düşünme geleneği içinde yapılandığı da aynı şekilde inkarı mümkün olmayan başka bir gerçektir. Modern düşünce tarihçilerinin pek çoğu -mesela *Friedrich August von Hayek*-¹⁶ Fransa'nın liberalizme olan katkısının İngiltere'ye nazaran çok düşük kaldığı noktasında hemfikirdir. *Benjamin Constant* ya da *Alexis de Tocqueville* gibi aksi yöndeki büyük örnekler sadece kuralı tasdik etmektedirler. Ayrıca, Fransız liberalizmi doktriner rasyonalizmle kesin ve çok sıkı bir bağ içindeydi. Bu rasyona-

^{**} çn. Friedrich August von Hayek (1899-1992), Avusturya doğumlu İngiliz iktisatçısıdır. 1974 Nobel İktisat Ödülü sahibidir. Klasik liberalizmin en önemli temsilcilerinden olan Hayek'e göre devletin serbest piyasadaki denetimi ya da müdahalesi enflasyon, işsizlik, durgunluk ve çöküntü gibi iktisadi hastalıkların sadece daha da artmasına yol açar. En önemli eserlerinin başında 1944 yılında yayımlanan *The Road to Serfdom* (Kölelik Yolu) bulunmaktadır. Diğer eserleri arasında *Prices and Production* (1931), *The Pure Theory of Capital* (1944), *The Constitution of Liberty* (1960), *Law, Legislation and Liberty* (1978), *Unemployment and Monetary Policy: Government as Generator of the Business Cycle* (1979) belirtilebilir.

¹⁶ Diğerlerinin yanında bkz. F. A. Hayek, **Liberalismus**, Tercüme: E. V. Malchus, Tübingen, 1979, S. 15

lizm " bütün toplumun akıl temelinde bilinçli bir yapılanmasını hedefliyordu."¹⁷ Bu anlayış, İngiliz evrimciliğinin karşısında en iyi liberalizm anlayışı olarak yer alıyordu.

Hayek'in, yabana atılamayacak gerekçelerle, Fransız rasyonalizmini nihai tahlilde bir beşeri mühendislik yanılığı olarak değerlendirmesi, *Bastiat*'nın değerlendirilmesinde de (ki *Hayek* de *Bastiat*'yı derinlemesine incelemeye tabi tutmadan liberal İngiliz tipi olarak açıklar) yanlışa düşülmesine yol açtı. *George C. Roche*'ninki gibi mükemmel bir biyografide bile, *Bastiat*'nın düşüncesinde, -mesela *Burke* ve *Coleridge*¹⁸ gibi- İngiliz kaynakları çok güçlü ve aşırı biçimde vurgulandığı halde, Fransız kaynakları görmezden gelinmektedir. Oysa, iktisat alanında saf tümdengelimci (deduktif) teori oluşturmaya yaptığı vurgu bile *Bastiat*'yı açıkça Fransız Aydınlanmasının rasyonalist geleneğine dahil etmektedir.

Ama, bunun her zaman Fransız liberalizmi ile mutabakat anlamına gelmediği de bilinmelidir. Fransız liberalizmi, bilhassa ekonomi alanında yol açıcı katkılar yapmıştır. Bu katkılar devam da edecektir. Diğer yandan, yapısal rasyonalizm iddiası da farklılıklarıyla birlikte ele alınmalıdır. Bir toplumun tamamıyla rasyonalist biçimde yeniden yapılanması isteğinin, sadece büyük bir haksız bilgi iddiasını ortaya koymadığı, aynı zamanda sınırsız bir güç talebiyle de ilgili olduğu tabii ki doğrudur. İngiliz liberalleri, mesela *Reflections on the Revolution in France* (1790)¹⁹ eserinde *Edmund Burke*, ferasetli bir biçimde böyle bir düşüncenin totaliter potansiyeline dikkat

¹⁷ ebd., S. 6

¹⁸ Bkz. *George C. Roche, Free Markets, Free Men*, op. cit., S. 124 vd. ve 126 vd. Hiçbir yerde alıntı biçimde dahi olsa *Coleridge*'nin tesiri ispatlanamamaktadır.

¹⁹ Özet olarak bkz. *Detmar Doering, Tyrannei der Menschenrechte? Vor 200 Jahren erschienen: Edmunda Burkes Reflections on the Revolution in France*; in: *Liberal*, Heft 4, November 1990, S. 95 vd.

çekmişlerdi. Nitekim, pratikte yaşananlar da onları gerektiğinden çok daha fazla teyit etti! Pratikte elde edilen bu sonuçlar, İngiliz "evrimci" tecrübesinin örnek olma bakımından Fransız tecrübesinden kesinlikle daha başarılı olduğunu göstermektedir. Zaten, *Bastiat*'yı giderek böylesine derinden etkileyecek olan da bu pratik başarıdır.

Ne var ki, eğer iyi prensipler pragmatizmin darağacına kurban edilirse, evrimcilik de aynı şekilde karanlık yüzlere sahip olabilir. Piyasa ekonomisi ve serbest ticaretin büyük sözcüsü *Adam Smith* bile, savunma politikası (!) ile ilgili gerekçelerle ringa balıkçılığının sübvansiyonunu kabul ederken²⁰ veya ahlaki düşüncelerle alkollü içkilerin aşırı vergilendirilmesini talep ederken²¹ bu konuda iyi örnekler vermektedir. Serbest piyasa düzeni içinde sistem karşıtı yabancı güçlerin tabii yayılma kudreti teşvik edilmek istendiğinde, saf teorisinin sesi bazen de tam arzu edildiği gibi biçimlendirilmektedir.

18. yüzyıl Fransa'sında piyasa liberalizmi fikrinin ilk kurucuları olan fizyokratlar* kendilerini bazen yapısalcı rasyonaliz-

²⁰ Adam Smith, *The Wealth of Nations*, op. cit., II S. 24

²¹ ebd., II S. 422

* çn. Fizyokratlar: François Quesnay tarafından kurulan 18. yüzyıl Fransız ekonomi okulu. Quesnay, *Tableau Économique* (1758) eserinde ekonomiyi bir dolaşım sistemi olarak gösterdi. Diğer meşhur fizyokratlar arasında, Pierre Samuel du Pont de Nemours, Victor Riqueti und Marquis de Mirabeau sayılabilir. Fizyokratlar, o dönemin hakim düşüncesi olan merkantilizme karşı çıktılar. Merkantilistler devleti daha zengin yapmak için değerli madenler üzerinde duruyordu. Ticaret sınırlamaları altın ve gümüşün dışarıya gidişini engelliyordu. Fizyokratlar ise doğal hukuka inanıyorlardı ve Laissez-faire-ekonominin en başarılı ve en hakka saygılı toplumu yaratacağını iddia ediyorlardı. Serbest ticareti savunuyorlar, sadece tarımın servet oluşturabileceğini, ticaret ve sanayinin sadece bunu dolaşıma soktugunu ileri sürüyorlardı.

18. yüzyılda 60'lı yıllarda Fizyokratlar etkin oldular. Onların serbest ticaret hakkındaki fikirleri Adam Smith'i etkiledi. Ancak o ve onu takip eden

min itirazlarından oluşan bir ağ içinde buldular ve şaşırdılar. Bugün biz serbest ekonomi idealinin net tanımlamalarını onlara borçluyuz. Ama, fizyokratlar sadece tarımın üretken olarak etkili olduğunu, endüstrinin verimsiz olduğunu temel kabul olarak almışlardı. *Adam Smith*'in analizlere dayalı delillendirmesiyle, kısa zaman içinde bu kabulün kesinlikle geçersiz olduğu görüldü. Bu okulun en önemli eseri François Quesnay'in *Tableau Économique* (1757) isimli çalışmasıdır. Bu eser rasyonalizmi o kadar zirveye çıkarmaktadır ki, argümantasyonun büyük kısmı okuyucu için yorucu aritmetik tablolara ve matematik metotlara dayandırılır. Bununla birlikte tutarlılık bakımından bir eksiklik tespit etmek mümkün değildir. Fizyokratların mücadele sloganı *laissez-faire, laissez passer* (bırakınız yapsınlar, bırakınız gitsinler) şeklindeydi. Bu slogan, hala iktisadi hürriyet bağlamında iktisadi liberalizmin temel esaslarının ifadesi olarak görülmektedir!²²

Diğer yandan, rasyonalist çıkış noktaları fizyokratları kuvvetler ayrılığı prensibi yoluyla gücün her türlü sınırlandırılma-

David Ricardo tarım konusundaki fizyokrat yaklaşımı reddetmişlerdir. Fizyokratlar, hür piyasaların tamamında adil bir fiyatın oluşacağına inanıyorlardı. Hem toprak sahiplerinin hem de çiftçilerin topraktan gelir etmeleri gerektiğini söylüyorlardı. Bu sebeple fizyokratlar, modern iktisadın kurucusu olmaktan daha çok ortaçağ moralist ekonomi fikirlerini sistematize edenler olarak kabul edilmektedir.

Fizyokratlar en güçlü etkilerini, 1774 yılında Fransa Maliye Bakanı olan Anne Robert Jacques Turgot üzerinde gösterdiler. Onun milli ekonomi ilgisi politik rakipleri için bir saldırı noktası oluşturuyordu. 1776 yılında bakanlığı kaybettiğinde fizyokratlar sürüldü. Ancak bazıları, Fransız Devrimi ile bağlantılı politik yollara girdiler; mesela, 1789'da Tahıl Ticaretinin Serbestleşmesi, 1790'da arazi vergisi gibi. Kaynak: "Physiokraten," *Microsoft Encarta 97 Enzyklopädie*. © 1993-1996 Microsoft Corporation.

²² Kavram iktisat biliminde muhtemelen Quesnay tarafından kullanıldı. bkz. David R. Henderson, *Francois Quesnay*; in: **Fortune Encyclopedia of Economics**, New York 1993, S. 825

sına muhalefet konumuna getirmişti. Onlardan sadece *Anne-Robert Jacques Turgot*'un erken dönem yazılarında (Sorbonne'da 1750'de tarih felsefesiyle ilgili derslerinde de olduğu gibi) bununla ilgili endişeler mevcuttur. Ancak o bunları kısa zamanda bertaraf etmiş ve diğerleri gibi olmuştur.²³ Bu andan itibaren istikamet netleşmiştir: programlarının yapısalcı düşüncelerine uygun mutlak bütünlüğünü garanti altına almak için, fizyokratlar daha sonra kendi hedefleri için yararlanmak istedikleri totaliter krallığın güçlendirilmesi yönünde etkiye bulundular. *Turgot, Nevker, Całonne* gibi fizyokrat iktisatçılar sırayla şanslarını XVII. Ludwig'in baş danışmanı olmakta denediler. Oysa, böylece hezimet önceden programlanmıştı. Fizyokratlar tarafından arzu edilen liberalleşme nihayet yine kendileri tarafından istenen merkezileşme yoluyla engellendi. *Tocquville* 1856 yılında fizyokratları ve ideallerini isabetli bir biçimde tasvir ediyordu: "Onlar sadece serbest ticaret, ticaretle ve işletmelerde laissez-faire ve laissez-passer konularında çok faydalıdır; fakat gerçek siyasi hürriyetler hakkında hiç düşünmemektedirler."²⁴

Quesnay'in ve *fizyokratların* düşüncelerini bilen ve kabul eden *Bastiat* tarihten gerekli dersi almış gözükmektedir. *Bastiat* düşüncelerinde 18. yüzyılın aydınlanmacı rasyonalizmini izlemek ve hatta fizyokratların deist* tabiat dini ve tabii hukuk anlayışlarını kabul etmekle birlikte, mutlak hakimiyet yönündeki gayreti anlamsız buluyordu. Bu bakımdan o devlete karşı çok güvensizdi, devlet konusunda endişeliydi. Serbest ticaret

²³ Bkz. Detmar Doering, *Turgot und die Bändigung der Aufklärung*; in: **Liberal**, Heft 3, August 1991, S. 115 vd.

²⁴ Alexis de Tocqueville, **Der alte Staat und die Revolution**, Tercüme: Th. Oelckers, München 1978, S. 160

* çn. *deizm*, din felsefesinde, akla dayalı nedenlerle dünyayı yaratan bir tanrının varlığını kabul eden, ancak tanrının dünyada olup bitenleri etkilemeye devam ettiğini reddeden dünya görüşü.

sözcüsü olarak geniş halk kesimlerinin ikna edilmesine dayalı "tabandan" bir değişim istiyordu. Böyle olduğu için de, İngiltere'de daha işin başında gelişen ve iktisadi liberalizmle bir bütün oluşturan politik liberalizmin Fransa'da da uygulamaya konulmasında ciddi bir rol oynadı. Zaten, fizyokratları gerçek klasik liberallerden ayıran şey de böyle bir bütünlükçü bir anlayışın bulunmamasıdır. Neticede, Fransa'da 1815'ten sonraki yeniden yapılanma döneminde böylesi bir tabii liberalizm kendisini ortaya koydu. *Antoine Louis Claude Destutt de Tracy*'nin beş ciltlik *Elements d'Ideologie* isimli eseri 1817 yılında ahlak felsefesi, siyasi düşünce ve ekonomi (o son iki cildi bunlara ithaf etmişti) arasında bir bütünlüğe ulaşmayı denedi. Bu çok sayıda örnekten sadece birisidir.²⁵ *Destutt de Tracy* ayrıca *Thomas Jefferson*'ın o zaman için en çok takdir

²⁵ Liberal değerlere, sadece iktisatçılar değil, Fransız liberalizminin siyasi düşünürleri de en azından felsefelerinde mündemiç olan iktisadi liberal fikirlerle katılmışlardır. Bu konuda, Fransa'da krallık ve restorasyon dönemlerinde liberal anayasacılığın tartışmasız en önemli düşünürü olan *Benjamin Constant* tipik bir örnek teşkil eder. *Constant* 1819 yılında *Über die Freiheit der Alten ve im Vergleich zu der Heutigen* (Bugünküne Kıyasla Eskinin Hürriyeti) isimli yazısında, yeni liberalizmin aynı zamanda her insanın "kendi işini seçmeye ve onu yerine getirmeye, serveti üzerinde tasarrufta bulunma ve hatta onu verimsiz kullanmaya..." hakkı anlamına geldiğini söylemişti. *Benjamin Constant, Werke in vier Bänden*, tercüme: E.Rechel-Mertens, hrsg., v. A. Blaesche ve L. Gall, Berlin 1972, IV S. 367

Bu konuda Amerikalı tarihçi ve liberalizm araştırmacısı *Ralph Raico*'nun kanaati şöyledir: "Constant" ("Constant, bilhassa iktisadi meselelerle meşguldü. O, Adam Smith ve J.B. Say'ın bu konudaki ilk ve son müridiydi. Fakat o müdahalenin sınırlandırılması prensibini profesyonel iktisatçıların alışık olduğundan daha da keskin terimlerle müdafaa etmiş ve J.B. Say'i laissez faire, laissez passer (bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler) ilkesine yeterince sadık olmamakla eleştirecek kadar ileri gitmiştir.") *Ralph Raico, Benjamin Constant*, in: *New Individualist Review*, Vol. 3, No. 2, 1964, S. 48 vd.

ettiği iktisatçıdır.²⁶ *Jefferson*, buna dayanarak bazen *Yeni Dünya*'da (Amerika'da) yapılan iktisat bilimi tartışmalarında Fransız okulundan, İngiliz Okulu ile eşit dereceli bir okul olarak söz eder.

Sonradan iktisatçı bir Fransız, *Bastiat* üzerinde fizyokratlardan ya da *Destutt de Tracy*'den daha önemli bir etkide bulunur. Bu *Jean-Baptiste Say*'dir.* *Say*, Fransa'da *Adam Smith*'in teorileri ile meşgul olmak için fizyokrasiden (bilhassa sadece tarımın üretken olduğu fikrinden) ayrılan ilk iktisatçıdır. Fakat, *Smith* genellikle ampirik çalıştığı halde, *Say* -tam bir Fransız rasyonalisti gibi- *Smith*'in eserinden sistematik bir teori formüle etmeye gayret etti. Bu yüzyılın başlangıcında, 1910 yılında, liberalizmi ve ekonomideki temsilcilerini prensip olarak hazzetmeyen çok sayıdaki Alman iktisatçısından biri olan *Othmar Spann* bu konuda şu mesnetsiz düşüncüyü dile getiriyordu: "Bu teşebbüsün bilimsel değerinin ... genel olarak çok yüksek olduğu söylenemez."²⁷ Bu tabii ki kaba bir iddiadır. İktisat bilimi, en azından kendi adını taşıyan bir kanunu *Say*'a

²⁶ *Jefferson*, *Destutt de Tracy*, 1813 tarihli bir mektubunda kendisini *Smith* ve *Say*'in daha da önünde görmektedir: "....." ("Smith ekonomistlerin, Say Smith'in bazı prensiplerini düzeltmiş, Tracy ise bunu hepsi için yapmıştır.") *The Life and Selected Writings of Thomas Jefferson*, hrsg., v. A. Koch/W. Peden, New York 1944, S. 625

* çn. Jean Baptiste Say (1767-1832) her arzın kendi talebini yaratacağı kanununu formüle etmiştir. Bu kanunla, iktisadi gerilemeye genel bir talep yetersizliğinin değil, tersine arzdaki nispi dengesizlik, yani bazı piyasalardaki aşırı üretim, bazılarında ise eksik üretim biçiminde geçici olarak ortaya çıkan dengesizliğin yol açtığı ileri sürülür. Aşırı üretimde bulunanlar, üretimlerini tüketicilerin tercihlerine göre başka alanlara kaydıracaklarından ya da üretimi terk edeceklerinden denge kendiliğinden sağlanacaktır. Buradan çıkan sonuç ise, devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerektiğidir.

²⁷ *Othmar Spann*, *Die Haupttheorien der Volkswirtschaftslehre*, 21. Baskı, Leipzig 1931, s. 60

borçludur. *Say Kanunu* arzın her zaman kendi talebini yaratacağını söylemektedir. Bir milli ekonomide bunun için "toplam arz ve toplam talep kaçınılmaz biçimde eşit olmalıdır".²⁸ *Say* bunu 1803 yılında *Traité d'économie politique* (Siyasi İktisat Üzerine Bir İnceleme) isimli eserinde böyle formüle ediyordu. Daha sonraları *James Mill, Commerce Defended* (1808) isimli kitabında ve daha sonraki sayısız yazılarında²⁹ çok daha karmaşık ve teferruatlı bir biçimde ortaya koyarak, yasanın keşfini kendisine mal etmek istese bile bu böyledir. Zaten *Say Traité* isimli eserinin daha sonraki baskılarında kendi görüşlerini o kadar net ve isabetli bir biçimde ortaya koyar ki, o istikbalde dahi bu yasanın mucidi olarak kalmayı hak eder.

Say'in kanunu tartışmasız kalmadı. Çağdaşları arasında bil-hassa *Thomas Malthus*, *Say* ile şiddetli bir tartışmaya girdi.³⁰ Çok daha sonraları *Marx*, -hatta daha bu yüzyılda- *Keynes* gibi önemli iktisatçılar kendilerini, bu yasaya karşı önemli argümanlar geliştirme yükümlülüğünde hissettiler. Amerikalı *Thomas Sowell* 1972 yılında yayınlanan *Say's Law* (*Say Kanunu*) kitabında bu ilginç tartışmaları canlı bir biçimde

²⁸ Jean Baptiste Say, *Traité d'économie politique*, 2, Bde., Paris 1803, II S. 175.

²⁹ *Mill, Elements of Political Economy* isimli kitabında kanunu şöyle açıklamaktadır: "Arz edilen bir mal, aynı zamanda talebin bir aracıdır. Talebin aracı olan bir mal, daima, arz stokuna eklenen bir maldır. Her mal daima aynı anda hem arz hem de talep konusudur. Mübadelede bulunan iki insanın biri sadece arz ile, diğeri sadece talep ile gelmemiştir; her ikisi de hem bir arz ile hem de bir talep ile gelmiştir. Kişinin getirdiği arz talebinin bir aracıdır; ve şüphesiz onun arz ve talebi birbirine eşittir." *James Mill, Elements of Political Economy*, Hildesheim/New York, 1971 (Londra 1826 tarihli 3. baskısının yeniden basımı), S. 232

³⁰ *Say* 1820 yılında yayımlanan *Lettres à M. Malthus sur différens sujets d'économie politique, notamment sur les causes de la stagnation générale du commerce* eserinde *Malthus*'un iddialarına cevap vermektedir.

resmeder.³¹ Yaptığı tespitlerin pek çoğu da hedefini bulur. Say'ın zamanında henüz, özellikle *Malthus*³² gibi erken dönem iktisat klasiklerinin değişik kriz fenomenlerini arz fazlalılığı krizi olarak açıklayabilecek konjonktür teorileri bulunmamaktaydı.³³ Onun hakkında da geçerli olduğu gibi: *Smith*'de çıkış noktaları bulunan *iktisadi optimizm* Say'de tam manasıyla hakim hale gelir ve *Bastiat* ile zirve noktasına ve kemaline erer. Say'ın kanuna göre, -politika ekonomiye zarar verici bir biçimde müdahale etmediği takdirde- en azından uzun dönemde, işsizliğe veya ücrete bağımlı emekçileri kapsayan yoksulluğa yol açan arz fazlalığı krizleri hiçbir şekilde yaşanmaz. Gerçekte Say yaptığı bu tür arz fazlalığı krizleri hakkındaki safdil inanç hakkındaki eleştirisi ile ekonomiyi fevkalade ağır bir yükten

³¹ Thomas Sowell, *Say's Law: An Historical Analysis*, Princeton 1973, S. 232'de Say'ın ve kanununun anlamını şöyle vurgulamaktadır: "bu tartışmada yer alanlar ekonomi tarihinin büyük şahsiyetlerinin önemli bir bölümünü oluşturur."

³² Malthus'un pozisyonu açıklamayı gerektirmektedir. Onda söz konusu olan, arızı olarak bir belli bir yüzdenin piyasanın ihtiyacından daha fazlasını üretmesi değildir. Bu malumun ilanı olurdu. Bu durumda söz konusu olan İngiliz klasiklerinin *partial glut* (dolaşım yollarının kısmi tıkanması) olurdu. Ama Malthus *general glut* (dolaşım yollarının genel tıkanması) ile ilgiliydi. Malthus bunu şöyle tanımlamaktadır: "bir arz fazlasının <talep eksikliğinin> ya arzın çok fazla olduğu zaman ya da talebin düştüğü zaman olağan olduğu söylenir, malların büyük kısmı üretimin temel maliyetlerinin altına düşer." Thomas Robert Malthus, *Definitions in Political Economy*, Fairfield 1986 (Londra 1827 tarihli 1, baskının yeniden basımı), S. 247.

Böylece Malthus mikro değil makro ekonomik kararları kastetmektedir. Arz ve talep bütünüyle milli ekonominin büyüklükleri olarak kavranmaktadır. Bu yüzyılda *John Maynard Keynes*'in beklenileceği gibi Malthus'un Say Kanununa eleştirilerine sempati duymasına ve *General Theory* (Genel Teori) (1936) eserinde de makro ekonomik büyüklükleri ön planda tutmasına şaşırmamak gerekir.

³³ Bkz. Joachim Starbatty, *Die englischen Klassiker der Nationalökonomie*, Darmstadt 1985, S. 108 vd.

kurtarmıştır.³⁴ Çünkü, bu inanç zaman zaman garip ve liberal açıdan adeta tutucu görüşler üretmiştir. Mesela, böyle olduğu için *Malthus**, emekçileri besleyebilmek için, tüketimi yalnız başına garanti edebilen verimsiz ve korunmuş bir irsî aristokrasinin gerekli olduğu söyleyebiliyordu.³⁵ Üretimle birlikte üreticilerin de daha fazla tüketim yaptığı tespitiyle, *Say* -teorisi karmaşık iktisadi gerçeklik karşısında bazı bakımlardan yetersiz kalsa da- bu tür iddiaları tuhaf düşünceler ülkesine gönderdi. Daha sonra *Manchester-Liberalizmine* yazılarıyla katılan iktisatçılar arasında herhalde en tipik olanı *Nassau W. Senior** 1830 yılında *Three Lectures on the Rate of Wages* isimli eserinde istihza ile şu tespiti yapıyordu: "Eğer üst tabakalar yüzyıllar öncesi geçerli olan geleneklerine geri dönseler ve entarilerini altın işlemelerle süsleseler, herhalde süslü elbiseleri için sevinirlerdi, ama alt sınıflara bu ne derecede yardımcı olurdu?"³⁶

³⁴ Bununla birlikte o, *Malthus*'un *partial glut* diye isimlendirdiği münferit malların arz fazlalığının mevcudiyetini de kabul etmektedir. Bkz. Jean Baptiste Say, *Traité d'économie politique*, op. cit., II, S. 178

* çn. Thomas Robert Malthus (1766-1834), nüfusun her zaman üretimden hızlı büyüyeceğini, denetim altına alınmadığında nüfusun geometrik, gıda maddelerinin ise aritmetik dizi biçiminde artacağını ileri sürdü. Ona göre, nüfusun aşırı büyümesini önlemenin yolu ancak doğum kontrolü, *sefalet* ve üremekten sakınma ile mümkün olabilirdi. Malthus yoksulluğu insanlığın kaçınılmaz kaderi olarak gören bir kötümserdir. Ancak, ne varsayımlarını ortaya koydu, ne de iddialarının tutarlılığını ampirik bulgular ve mantık yoluyla teste tabi tuttu. Onun teorisi, işçilerin ancak fiziki varlıklarını devam ettirecek kadar ücret almaları gerektiği, geleneksel hayır ve yardımlaşma işlerinin olumsuz etkide bulunduğu gibi görüşlere mesnet oldu.

³⁵ Bkz. Thomas Sowell, *Say's Law*, op. cit., S. 103 vd.

* çn. Nassau William Senior (1790-1864) Döneminin siyasal gelişmelerini önemli ölçüde etkileyen, klasik iktisat okulu iktisatçısı ve Oxford Üniversitesinin ilk siyasal iktisat profesörüdür.

³⁶ Nassau W. Senior, *Drei Vorlesungen über die Höhe des Lohnes*; in: Karl Diehl/Paul Mombert (Hrsg.), *Ausgewählte Lesestücke zum Studium der politischen Ökonomie*, 3. Baskı, Bd. 2, Jena 1921, S. 73

Frédéric Bastiat

Say'i ekonomiye gerçek bilimselliği getiren yazarlardan birisi olarak kabul eden *Bastiat*, onun tarafından başlatılan *iktisadi optimizmin* açıklanması eserini başka konulara da genişletecektir.³⁷ *Say*'e nazaran onun sahip olduğu avantaj, yazar olarak etkin olduğu dönemde liberalizmin ekonomi politikasındaki hayırlı etkilerinin görünür hale gelmiş olmasıdır.

³⁷ Bu *Bastiat*'nın *Say* kanununu kabul etmediği anlamına gelmemelidir. Aksine, bu kanun açık bir biçimde *Harmonies Economiques* (1850) belirtilmektedir; Bkz. Frédéric Bastiat, **Oeuvres Complètes de Frédéric Bastiat**, 7 Bdc., 2 Aufl., Paris 1862 vd., VI S. 298 vd.

5. MANCHESTER LİBERALİZMİNİN SÖZCÜSÜ

Bastiat'nın bir iktisatçı olarak yaptıklarını müspet bir bakış açısıyla ele alanlar bile, kesin bir biçimde onun esas anlamını propagandacı, polemikçi ve yayıncı olarak yaptıklarında görmektedir. Bu husus asla bir olumsuzluk olarak değerlendirilmemelidir. Bastiat'nın arzusunu gerçekleştirmek için gösterdiği müthiş ustalık, onun iktisadi literatürün şöhretleri arasındaki yerini garantilemiştir.

Sadece İngiliz *Tahıl Kanunları Karşıtları Birliği*'nin vakanüvisliği şeklindeki çalışmasının bile bu konuda büyük anlamı vardır. O bu birliği takdiminde -bugün neredeyse unutulan Nassau W. Senior veya İngiltere'de ekonomik *laissez-faire*'nin sadık müdafilerinden meşhur yazar Harriet Martineau* gibi-³⁸

* çn. Martineau, Harriet (1802-1876), sosyal, iktisadi ve dini ağırlıklı yazıları kendi döneminde önemli tartışmalara yol açmış İngiliz edebiyatçısı. Dikkatleri ilk olarak siyasi iktisat kitapları *Illustrations of Political Economy* (1832-1834), *Poor Laws and Paupers* (1833) und *Illustrations of Taxation* (1834) ile çekti. 1834-1836 yılları arasında Amerika'da yaşadı ve köleliğin kaldırılmasının harareti bir taraftarı oldu. *Society in America* (1837), *Eastern Life, Present and Past* (1848), *Letters on the Laws of Man's Nature and Development* (1851) eserlerinde eleştirel bir tavır aldı.

³⁸ Manchester-Hareketi sözcülerinden sadece bir yayın organı, 1843 yılında kurulan meşhur İngiliz ekonomi dergisi *The Economist* günümüze kadar "yaşamaya devam etti".

hareket içinde yer alan İngiliz iktisatçıları bile geride bıraktı. 1845 tarihli *Cobden et la Ligue*³⁹ (Cobden ve Birlik) isimli eserinde Bastiat İngiltere'de hububat gümrük vergilerine karşı yürütülen kampanyanın gelişimini en ince teferruatına kadar gösterdi ve *Cobden* ve mücadele arkadaşlarının bütün önemli konuşmalarını Fransızca'ya tercüme etti. Kitap *Manchester-Liberalizminin* anıt eseridir.

Malum ve herhalde bugünün okuyucuları için ilginç olan onun küçük polemikleridir. Bastiat'ın eserlerinde korumacılığın saçmalıklarını çarpıcı biçimde teşhir eden çok sayıda kısa denemeler bulunur. O bunlardan bazılarını -1846 tarihli *Sophismes Économiques* (Ekonomik Sofizmler*) eserinde olduğu gibi- topluca kitap halinde yayımladı. Diğerleri (özellikle *Librè-Échange*⁴⁰ hakkındaki makalelerinin pek çoğu) ilk olarak ölümünden sonra *Oeuvres complètes*lerde tam metin halinde okuyucuya sunuldu.

Denemelerinden bazıları nükte ve polemik kaliteleriyle sebebiyle ebedi klasikler haline gelmiştir. Bunlardan en meşhuru *Pétition des marchands de chandelles* (Mum Satıcılarının Dilekçesi) isimli mücadele (polemik) yazısıdır. Bu dilekçede farazi bir mum satıcısı grubu, gündüzleri güneşin mum tüketimini azalttığı için tabiat tarafından rekabet güçlerinin kısıtlandığından şikayet ederler. Eğer kanun koyucu gündüzleri perdeler vasıtasıyla genel bir karartma yapılmasına zorlarsa, bundan sadece mum satıcıları değil, bütün ülke yarar sağlayacaktır. Böylece, mesela (mum üretiminde de kullanılan)

³⁹ Frédéric Bastiat, *Oeuvres Complètes de Frédéric Bastiat*'ın 3. cildi olarak yayımlandı.

* çn. Bu kavram aynı zamanda görünür delil, sözde delil anlamına da gelmektedir.

⁴⁰ Frédéric Bastiat, *Oeuvres Complètes de Frédéric Bastiat*, op. cit.

donyağı sebebiyle daha fazla hayvan kesilmek zorunda kalınacağından daha çok ve daha ucuz et dahi üretilbilecektir.

Burada *Bastiat*, ilk bakışta ekstrem görünen bir örnek ile, gerçekçi örneklerde hiç de daha az karmaşık olmayan ama nadiren böyle kavranabilen yanlışlarla dolu bir düşünme sistemini resmetmektedir. Bu gerçekten de müthiş bir didaktik maharettir. Nobel ödülü sahibi Amerikan *Paul A. Samuelson** tarafından kaleme alınan ve halen en tanınmış iktisat öğrenimi kitabı olan *Economics*'in *Schutzhölle, Importkontingente und Freihandel* (Koruma Gümrükleri, İthalat Kotaları ve Serbest Ticaret) bölümünde bu dilekçeden uzun bir alıntı yapılması boş yere değildir.⁴¹

Serbest ticareti bir kez olsun tartışan herkes, er ya da geç belli ekonomik branşlarda aktif devlet desteğinin genel refaha hizmet edeceği argümanı ile karşı karşıya gelecektir. *Bastiat* farazi dilekçe cevabında -dilekçe kabul edilseydi- gerçekte daha fazla mum için para harcayacak olan tüketicinin pozisyonunu üstlenir. Tüketici tabii gün ışığının -objektif olarak kazanılıp, hak edilmemiş- avantajı ile, mum satıcıları için olmasa da diğer ekonomi dalları için yararlı olabilecek bir tasarrufta bulunmuştur. Bu durum ile günümüzde tarımda gerçekten (tabii ki kendi

** Paul (Anthony) Samuelson (1915-), 1940 yılında Massachusetts Institute of Technology in Cambridge (Massachusetts) profesörü oldu. Rand Corporation, Amerikan Maliye Bakanlığı, Merkez Bankası gibi teşkilatlar da danışmanlık yaptı. 1948 yılında yayımlanan *Economics: An Introductory Analysis* kitabı çok sayıda dile çevrildi. Bu eserinde iktisat felsefesini Keynes'in teorilerine benzer şekilde ortaya koymaktadır. İktisadi fenomenleri açıklamak için matematik formüller geliştirdi. Milli gelir ile istihdamın, fiyatlar ile arz ve talep arasındaki ilişkilerin analiz edilmesini sağlayan formüller geliştirdi. Statik ve dinamik teorinin geliştirilmesindeki başarısından dolayı 1970 yılında Nobel İktisat ödülünü kazandı.

⁴¹ Paul A. Samuelson/William D. Nordhaus, *Volkswirtschaftslehre*, tercüme: v. J. Frenzel, 8. baskı, Cilt 2, Köln 1987, S. 671

öz kazançları olmayan) tabiat ve iklim avantajları ile üretimde bulunabilecek olan Üçüncü Dünya ülkelerine karşı, sanayi ülkelerinin çoğunda yayılan zirai korumacılık arasında paralellikler göz ardı edilemeyecek niteliktedir. *Bastiat* ekonomik ilişkiler hakkındaki yanlış kanaati az sayıdaki kelime ile yerle bir edivermiştir.

(Mum Satıcılarının Dilekçesi) *Pétition des marchands de chandelles*'deki keskin ve bununla birlikte kolay anlaşılır örneklerle olan düşkünlüğünü nihayet 1850 yılında uzun denemesi *Ce qu'on voit et ce qu'on ne voit pas* (Görünen ve Görünmeyen) ile öyle esaslı sistematize etti ki, herhalde bu deneme ile iktisat politikası literatürünün tamamı içinde uzman olmayanlar için en kolay anlaşılır küçük bir öğrenim kitabı ortaya çıktı. Öyle ki, Amerikalı iktisatçı *Henry Hazlitt* 1946 yılında *Economics in One Lesson* isimli kitabında liberal ilkeleri geniş kesimlere tanıtmak istediğinde, piyasa ekonomisi ve serbest ticaret hakkındaki yaygın peşin hükümleri deşifre etmek için neredeyse tamamıyla *Bastiat*'nın yazısındaki düşünme metodunu takip etmiştir. *Bastiat* bu denemesine farazi bir durumla başlar. Bilinmeyen biri tarafından bir pencere camı kırılmıştır. Seyir meraklıları hadisenin ekonomik yönleri üzerine düşünmeye başlar ve şu sonuca varırlar; ilk planda zararlı bir tahrip eylemi gibi gözüken şey, ekonomik olarak kendisini pozitif yönlendirmektedir, çünkü böylece bir camcıya ilave bir gelir sağlanmıştır. Yani, tahribat ekonomik büyüme doğurmaktadır. *Bastiat* bu argümana, pozitif etkinin tamamıyla camcılar için geçerli olabileceği gerçeği ile karşı çıkmaktadır. Buna karşılık, kırılan camın sahipleri tamir için ödeyecekleri parayı -ekonomik olarak anlamlı- başka amaçlar için harcayamayacaklardır. Belki hiçbir yeni kitap ya da yeni bir çift ayakkabı alamayacaklardır. Oysa bu nedenle zarara uğrayan kitapçı ya da ayakkabıcılar görünmemektedir. Ekonomik süreç

iyi niyetli müdahalelerin görünmeyen *yan etkileri* asla bundan daha mükemmel ifade edilemezdi.

Bu basit örneğinin gösterdikleri *Bastiat* tarafından diğer durumlara da tatbik edilir. Görünen korumacılığın endüstrileri desteklemesi, görünmeyen ise diğer bir çok şeyi zarara uğratmasıdır. Her şey, sanat dallarının devlet tarafından desteklenmesi, yüksek vergiler, sübvans edilen teknik ilerleme, silahlanma... *görünen ve görünmeyen* formülü ile sınanmakta, neticede muhtemel bütün yanlış ekonomik çıkarsamalar formel olarak bertaraf edilmektedir. *Bastiat*'ya göre, iyi iktisatçı iktisat politikası uygulamalarının sadece *görünen* doğrudan sonuçlarını değil, bilakis diğer *görünmeyen* sonuçlarını da dikkate alan kişidir. Nobel ekonomi ödülü sahibi büyük liberal *Friedrich August von Hayek* bir keresinde, bu denemede "iktisadi hürriyet için kesin argüman"ın yer aldığı ve *Bastiat*'nın sadece bunun için bile "dahi"⁴² olarak isimlendirilebileceği kanaatine varmıştır.

Bastiat 1849 yılında yayımlanan-çıkan *L'état* (Devlet) yazısında, bu ekonomik yanılgılar üzerindeki perdenin yırtılmasının olduğu noktayı gösteriyordu. Bu sonuç şöyle ifade edilebilir: devlet bu tür davranışlarla yegane meşru fonksiyonu olan bireyin, hürriyetin ve mülkiyetin korunması hakkını kaybetmektedir. Devlet, kendi menfaatlerini başkaları aleyhine gerçekleştirmek için sürekli devlet gücünü istismar eden grup menfaatlerinin bir aracı haline gelmektedir. Bu sonuç herhalde *Bastiat*'dan alınan şu meşhur ifadeden daha fazlası değildir: "Devlet, içinde herkesin diğerleri aleyhine yaşamaya çalıştığı

⁴² Friedrich August von Hayek, einleitung zur amerikanischen Ausgabe von: **Frédéric Bastiat, Selected Essays on Political Economy**, Irvington-on-Hudson 1975, S. IX.

The Collected Works of F. A. Hayek, Cilt 3, Chicago 1991, (S. 347 vd.) da tekrar yayınlandı.

büyük bir tasarımıdır."⁴³ Bugünün *Neuen Politischen Ökonomie* (Yeni Siyasi İktisat)ının, Amerikalı Nobel ödülü sahibi *James Buchanan*'ın *Public Choice*-Okulu gibi, modern bölüşüm ve refah devleti hakkındaki eleştirisinin tamamı sadece bir cümlede özetlenmiştir ve o zamandan beri de ciddi hiçbir katkı yapılmamıştır.

Gerçekten de, *Bastiat*'nın basit ekonomik yanılgılar hakkındaki bu küçük (ama etkili) tahlillerinden edinilecek fayda çok büyüktür. Doğrudan basit formlarıyla bu tahliller, bazen kompleks delillendirme ve gerekçelendirmelerin sebep olduğu hatalarla başarıyla gözden kaçırılan şeylerin örtüsünü kaldırmaktadır. Uzun zamandır ispatlanmış görünen anlaşılması çok zor hatalar bile, yeni maskelerle su yüzüne çıkmaktadır. Zira, arz fazlalığının (ve buna bağlı işsizliğin) bulunduğu kriz zamanlarında devlet harcamaları ve borçlanması yoluyla verimsiz tüketim artışının sağlanması gerektiğine dair Keynes'in meşhur teorisi, istihdamın sürdürülmesi için verimsiz bir aristokrasi sınıfının gerekli olduğuna dair Malthus'un teorisinin yeniden ısıtılmasından başka bir şey değildir.⁴⁴ *Bastiat*'nın böylesi fikirlerin tehlikelerini yazmadaki metodu, onun bu tür fikirleri hemen tespit etmesine yardım etmektedir.

Bastiat'nın küçük denemeleri ve makaleleri, stilistik kaliteleri ve karmaşık ekonomik meseleleri anlaşılır bir biçimde

⁴³ "L'état c'est la grande fiction à travers laquelle TOUT LE MONDE s'efforce de vivre aux dépens de TOUT LE MONDE. " Frédéric Bastiat, *Oeuvres complètes de Frédéric Bastiat*, op. cit., IV S. 332

⁴⁴ Keynes, kabul etmek gerekir ki, Malthus'un öncülüğünü kabul etmektedir. Ama, onu aristokrasinin savunucusu olarak görmemektedir. İlk defa 1936 yılında yayımlanan **General Theory** (Genel Teori) eserinde Keynes şunu iddia etmektedir: talep zaafiyetlerinin bertaraf edilmesi için kamu/devlet harcamalarının artırılması teorisi.

John Maynard Keynes, **The General Theory of Employment, Interest, and Money**, San Diego/New York/London 1953, S. 362

Frédéric Bastiat

izah etme kabiliyeti sebebiyle iktisat literatüründe şaheser olma özelliklerini korumaktadır. Fakat, *Bastiat* sadece güvenilir ekonomik bilgilerin kısa-öz biçimde ve isabetle ortaya konulmasından daha da fazlasına taliptir. Onun -serbest ticaret hareketinin edebî ispatı- hedefine yaklaşması için, en azından iktisat teorisi ile ilgili bir problemi de çözmesi gerekmektedir. İngiltere'ye ve *Cobden* ile *Bright*'ın serbest ticaret hareketinin zaferine bir bakış, bu meseleye bakışı da netleştirecektir.

6. İKTİSADİ OPTİMİZM

İngiltere'de Rochdale'de* bir işçi mitingi. Hatip cüretkar biçimde başarı bilançosunu özetlemektedir: "Benim gayet iyi hatırladığım ve burada toplananların çoğunun da kesinlikle hatırlayacakları bir döneme bakalım. 1840 yılına geri dönelim. O zaman ülkede büyük bir sefalet hüküm sürüyordu. Bu ülkeye gelen malların gümrük vergileri ödenemeyecek durumdaydı. Zannediyorum. Liverpool, Londra, Hull, Glaskow veya Birleşik Krallığın herhangi bir limanına gelen malların İngiltere kanunları ile vergilendirilmesine dair asgari 1.200 madde vardı. Her şey vergilendirilmişti, her şey sınırlandırılmış ve kısıtlanmıştı. -Normal insanın gıdası olan- ekmek bile vergilendirilmişti. Hatta ekmek her şeyden daha yüksek oranda vergilendirilmişti. Şimdi siz tasvir edebilirsiniz -hayır, belki artık tasvir edemezsiniz- ama durumu, bu dönemde emek çalışkanlığımızın tamamının hangi zincirlere bağlandığını, kavramayı deneyebilirsiniz. Evet, o zamanki durumu kavramayı, tasvir etmeyi deneyebilirsiniz, ama, içinde yaşadığımız bu günlerde, o zamanlar büyük emekçi kitlelerinin Birleşik Krallıkta maruz kaldığı fakirliğin, acıların ve derin sefaletin hangi boyutlarda olduğunu hissedemezsiniz." Hatip, devamla

** çn. Rochdale: Kuzey İngiltere'de Büyük Manchester idari bölgesinde bir şehir. Tekstil, makine, elektronik donanımlar üreticisi. 18. ve 19. yüzyıllarda İngiltere'nin en büyük tekstil üretim yerlerinden biriydi. John Bright 1811 yılında burada doğdu.

mevcut durumla ilgili olarak şöyle demektedir: "İngiltere'nin emekçileri artık bir ip çıkırığı veya bir dokuma tezgahının üstünde dikkat eden, bir tezgahta veya bir yüksek fırında veya bir maden ocağında çalışan bir makine değildir. Artık onlar sadece ihracat için mal üreten bir insan değil, -bütün bu değişikliklerle- kendisine yeni bir hayat sunulan ve yeni destek ve faydalı bir sorumluluk verilen bir insandır."⁴⁵

Yıl 1877'dir. Hatip *John Bright*'tir. Devletin veya zengin patronların himayesi olmaksızın varlığını sürdürdüğü için gurur duyan bir işçi derneği olan mahalli *Rochdale Working Men's Club* onu Kulübün kuruluş kutlamalarında şeref misafiri olarak dinleyebilmek için davet etmiştir. *Bright* ve *Manchester-Liberallerinin* (bugün neredeyse hafızalardan silinen) başarılarının onyıllar sonra bile çılgınca kutlanıyor olması gerçeği, böylesi başarıları işin tabiatı icabı imkansız gören bütün pesimist (kötümser) iktisat teorisyenlerinin, bu arada Malthus veya Ricardo'nun, yalanlarını veya darbelerini mahkum etmektedir. Nüfusta hızlı bir büyümeye rağmen, *Tahıl Kanunlarının* yürürlükten kaldırılmasından onyıllar sonra İngiltere'de ve serbest ticaret döneminin başlangıcından itibaren Avrupa'nın neredeyse tamamında bütün toplum katmanları için tasvir edilemeyecek biçimde artan bir refah söz konusudur.

Bu fenomenin açıklanmasıyla -parlak bir yazar olduğu zaten kabul edilen- *Bastiat*'nın iktisatçı olarak liyakati önem kazanmaktadır. Bu liyakatin teslim edilmesinde öncelikle Fransız iktisatçıları ve fikir tarihçileri *Charles Gide* ve *Charles Rist*'in takdire şayan payları bulunmaktadır. Gerçi bu durum *Bastiat*'yı iktisat bilimi literatürünün Adam Smith ayarındaki devlerinden biri yapmasa da fikirlerin bilimsel olarak tutarlı ve

⁴⁵ John Bright, *Selected Speeches of the Rt. Hon. John Bright*, hrsg. von J. Sturge, Londra 1907, S. 232.

ciddi biçimde temellendirilmesi konusunda entelektüel bir namusluluğa işaret etmektedir.

Bastiat'nın dünyaya tanıttığı yeni iktisat bilimi anlayışı, garip bir biçimde ilgisini kendi öz maksadı olan serbest ticaret meselesine değil, Ricardo* tarafından ileri sürülen bölüşüm meselesine yoğunlaştırmaktadır.

Gide ve *Rist*, ilk defa 1909 yılında çıkan *Historie des doctrines économiques* (İktisat Doktrinleri Tarihi) isimli eserlerinde *Bastiat*'yı 19. yüzyılın siyasi iktisadının *optimist okulu*'nun Say'den sonraki lideri olarak gösterirler. Bu zamana kadar hakim olan *pesimist ortodoksluğun* baş temsilcisi *David Ricardo*, 1817 yılında *The Principles of Political Economy and Taxation* (Siyasi İktisat ve Vergilendirmenin İlkeleri) isimli temel eserinde, çalışan kesimlerin ücretlerinde her yükseltmenin otomatik olarak çoğalmayı kışkırtacağını ileri sürmüştü. Nüfus artışı da, nominal ücretlerdeki artışın emekçilerin hayat şartlarında hiçbir iyileşme sağlamamasına yol açacaktır. Böylece emeğin tabii ücreti her zaman sadece emekçileri hayatta tutabilmeye yetecek seviyede kalacaktı.⁴⁶

* çn. David Ricardo (1772-1823), işçiye ödenen ücretin onun asgari düzeyde geçimini sağlayacak seviyede kalacağını iddia ettiği Ücretlerin Tunç Yasası ile tanınan İngiliz iktisatçısı. Thomas Malthus'la ve onun görüşleri ile yakınlığı vardı. Serbest ticareti ve rekabeti savunmasına, karşılaştırmalı üstünlükler teorisini geliştirmesine rağmen, nüfus ve işçi ücretleri (refah) konusunda kötümser bir tavra sahiptir. Ona göre hızlı nüfus artışı, ücretleri asgari geçim düzeyinde tutarak ve daha verimsiz toprakların tarımsal üretime açılmasına yol açarak kârları azaltacak bu da sermaye oluşumunu engelleyecekti.

⁴⁶ (“İşgücünün piyasa fiyatı tabii fiyatını geçtiği zaman işçinin şartları iyileşir ve mutludur. İşçi zorunlu giderlerin ve hayatın güzelliklerinin büyük bir kısmını kontrol edebilme gücüne sahip olur. Bunun sonucunda da tekrar kalabalık bir aile kurar. Ancak, yüksek ücretler sebebiyle nüfus hızla arttığında, işçilerin sayısı da yükselir, ücretler tekrar tabii seviyesine düşer.

Frédéric Bastiat

İşte *Bastiat*'nın radikal bir biçimde sorguladığı *Ücretlerin Tunç Yasası* budur. *Bastiat*'nın Ricardo karşısındaki tezlerinin, 1850 yılında *Journal des Économistes*'de *Bastiat*'yı fikir hırsızlığı ile suçlayan bir açık mektup yayınlayan çağdaşı Amerikalı iktisatçı *Henry Charles Carey*'in eserlerinde de bulunduğu belirtilmesi dürüstlüğün gereğidir. Ancak, böyle bir durumun gerçekleşebilmesi için hiçbir sebep bulunmadığı da belirtilmelidir. Burada, zaten 'havada olan ve adres arayan'⁴⁷ bir keşfin tesadüfî biçimde eş zamanlı olarak gerçekleşmesi söz konusu olabilir. *Carey*, 1850 yılında (*Bastiat*'nın *Harmonies Économiques* isimli eserindeki niyetini çok iyi tasvir eden bir başlıkla!) *Harmony of Interests, Agricultural, Manufacturing and Commercial* başlığıyla çıkan eserinde, *Bastiat* gibi milli ekonomide ahenkli bir genel dengeden yola çıkar. Amerikan iktisadi düşünce tarihi içinde, Almanya'da *Friedrich List* ile kıyaslanabilecek bir yere sahip olan *Carey*, buna rağmen korumacılığın sözcüsüdür. Bu hali de iktisadi ahenk inancı ile tezat teşkil etmektedir. Akademisyen iktisatçı olan *Carey* muhakkak ki değerlendirmede *Bastiat*'ya nazaran daha üstte yer almalıdır. Ne var ki, gerçekte *Carey*'in teorik yapılandırması *Bastiat*'dan daha dağınıktır ve tezatlarla doludur. Yine de, *Carey*'in Ricardo'nun ücret teorisindeki pesimizmi aleyhindeki inceleme ve analizlerinin *Bastiat*'ninkilerden daha esaslı ve daha bilimsel olduğu teslim edilmelidir. Diğer hallerde, milliyetçi davranarak Fransız yazarlara öncelik vermeye meyilli

Hatta, reaksiyon o kadar sert olur ki, bazan bu fiyatın altına bile düşer.”)
David Ricardo, *The Principles of Political Economy and Taxation*, F. W. Kolthammer'in sunuşuyla, Londra, 1911, S. 53

⁴⁷ E. Teilhac, *Pioneers of American Economic Thought in the Nineteenth Century*, Tercüme: E. A. J. Johnson, New York 1936, S. 100 vd, *Bastiat* ve *Carey*'in birbirinden habersiz olarak Jean-Baptiste Say'ın teorilerini geliştirdiklerini göstermektedir.

Frédéric Bastiat

olan Gide ve Rist bile lafı dolaştırmadan bu hakkı teslim etmektedir.

Bastiat'nın 'kanununun' can alıcı noktasını toplam üretim içinde emeğin payı ile sermayenin payı arasındaki görece ilişki oluşturur. *Bastiat*, basit bir piyasa olgusundan hareket etmektedir: pazardaki bütün malların fiyatının yükselen arz halinde düşmesi gibi, sermaye arttığında da faizler düşer. Bu hiçbir ampirik ispatı gerektirmez, teorik olarak aşîkardır. Toplam üretim arttığında sermayenin payı miktar olarak artar ama görece olarak artmaz. Bu durumda, emeğin payı görece olarak daha güçlü biçimde artar. Aynı zamanda fiyat düşüşlerine yol açan imalat da artar ve bu aynı şekilde emekçilerin reel gelirlerini yükseltir. *Bastiat* bu teoriyi farazi rakamlara dayalı bir örnekle tablo biçiminde gösterir. Bu örnek *Harmonies Économiques*'in Sermaye hakkındaki 7. bölümünde yer alır.

	Toplam üretim	Sermaye payı	Emek payı
1. dönem	1.000	500	500
2. dönem	2.000	800	1.200
3. dönem	3.000	1.050	1.950
4. dönem	4.000	1.200	2.800

Bastiat bu fikri şöyle geliştirir; müteşebbislerin hizmetleriyle toplam üretim içinde emeğin oranı matematiksel yolla hesaplanabilir bir biçimde yükselmektedir. Bu fikir, aynı şekilde *değişmez kanun* gibi görünmektedir.⁴⁸ Muhakkak ki bu konuda ampirik bir delil bulunmamaktadır. Hatta, tecrübe yüksek ekonomik büyüme dönemlerinde, toplam üretim içinde

⁴⁸ Frédéric Bastiat, *Oeuvres Complètes*, Bd. 6, op. cit., S. 250.

emeğin payı azalsa dahi işçilerin gelir payının iyileştirilebileceğini göstermektedir. *Say* gibi *Bastiat* da ekonomik gerçekliğin arızı karmaşıklığını önemsiz görmektedir. *Gide* ve *Rist*'in de vurguladıkları gibi, *Bastiat*'nın 'kanun'unda, bazen piyasa fenomenlerine devlet müdahalesi olmadığı zamanlarda bile süratle artan olumsuz farklılaşmaların gerçekleşebileceği basitçe ihmal edilmiştir.⁴⁹ Ama burada önemli olan, böylece Ricardo'nun *Ücretlerin Tunç Yasasının* nihai biçimde yürütülmüş olması gerçeğidir. En azından çalışan kesimlerin hayat standartlarının Ricardo tarafından varsayılandan daha büyük ölçüde yükselebileceği imkanı (daha iyisi: yüksek ihtimali) *Bastiat* ile birlikte bilimsel olarak da her durumda geçerli hale geldi.

⁴⁹ Charles Gide/Charles Rist, *A History of Economic Doctrines*, 2. baskı, Londra, 1948, S. 347

7. TEMEL ESERİ: LES HARMONIES ÉCONOMIQUES (İKTİSADİ AHENKLER)

Bastiat'nın bilimsel eserlerinden bahsedildiğinde, *Harmonies Économiques* eserini belirtmemek muhakkak ki mümkün değildir. Bu eser Bastiat'nın ölümünden birkaç ay sonra ve tamamlanmamış bir biçimde neşredildi. Yaşadığı dönem içinde sadece 10 bölüm yayınlanmıştı. Bunu takip eden bölümler 1851 yılında (Bastiat tarafından verilen müsaade ile) *Société des Amis de Bastiat* (Bastiat Dostları Cemiyeti) tarafından, Bastiat'nın son saatlerine kadar heyecanla yazdığı o zaman mevcut notlara göre bir toplu eser şeklinde yayımlandı. Aslında bu eser çok daha geniş kapsamlı olabilirdi, ne yazık ki Bastiat bazı bölümleri el yazısı notları şeklinde tamamlayamamıştı. Buna rağmen, bu kitap tartışmasız biçimde Bastiat'nın temel eseridir. Bu eser aynı zamanda onun bütün eserleri içinde bir istisna teşkil etmektedir. Bu eksik kalmış eserin kapsamı, onu Bastiat'nın edebi kalitesi değişmeyen diğer eserlerinden belirgin biçimde ayırmaktadır. Bastiat küçük denemelerinde genellikle kendisini her belli bir görüşe karşı eleştirel olarak yönlendirmekte iken, *Harmonies Économiques*'te esas tema bir büyük sistem tasarımıdır. Hatta Gide ve Rist, bu eserin belki de genç iktisat öğrencileri için yayımlanan en iyi ve en kapsamlı öğrenim kitabı olduğu

kanaatindedir.⁵⁰ Muhakkak *Bastiat*, bazı kısa denemelerinde - yukarıda belirtilen l'Etat analizinde görüldüğü ya da ekonomik görüşlerinin hukuk felsefesiyle ilgili temellerini ortaya koyduğu 1850 tarihli ateşleyici *La Loi* (Hukuk) çalışmasında olduğu gibi- düşüncesini kapsamlı bir şekilde temellendirmek gayreti içinde olmuştur. Fakat *Harmonies Économiques* bu ilkeleri bütün önemli münferit görüşlerin teferruatlı analizleriyle bir bütün halinde birleştirmektedir. Bu analizler *Bastiat*'nın siyasi iktisadın bütün durumları için düşündüklerinin bir toplamıdır.

Bastiat'nın eserinin ve felsefi ana düşüncelerinin temeli olarak isimlendirdiği ahenk anlayışı, daha sonraki nesiller tarafından mizah konusu yapılarak çarpıtıldı. Oysa o bu düşüncesini bazen 18. yüzyılın (aynı şekilde tabii olan her şeyin ahengini vurgulayan) deist teolojisini hatırlatan bir dini metapforik* ile müdafaa etmekteydi. Bu izahlarda fizyokratların tesiri bariz haldedir. *Fransız Geçlerine* başlıklı coşkulu önsözünde "JE CROIS" (Ben inanıyorum!)⁵¹ diye haykırmakta ve -ferdi hürriyet garanti edildiğinde- bütün sosyal meseleleri çözen "lois providentielles" (Öngörünün Kanunları)nı tanıtmak için acele etmektedir.

Eğer o dönemin şartlarını anlama gayreti gösterilmezse, bugünün bakış açısıyla bu ahenk inancını gülünç ve değersiz göstermek kolaydır. *Bastiat* Katolik, hatta sağlam bir mümindir.

⁵⁰ ibid. S. 335

* çn. Dolaylı bir kıyaslama yapılan tasviri ifade kullanma ve üretme sanatı.

⁵¹ çn. Bu, liberalizmin kendisini ateist ya da agnostist (gerçek varlığın kavranamayacağı öğretisi, başka bir ifadeyle duyularla kavranamama ya da -Kant'a göre- kendinde nesne -das Ding an sich-) teorilerle birlikte açıklamak zorunda olduğu yolundaki yaygın iddiayı çürütmektedir. Din, Liberalizm ve *Bastiat* konularında bkz. Ralph Raico, *The Fusionists on Liberalism and Tradition*; in: *New Individualist Review*, Vol. 3, No. 3, 1964, S. 31

Bu özelliği yazılarında da hissedilir. Ancak bu Katolik dindarlık modernlik ve aktüaliteyi yitirmeyen rasyonel bir öze sahiptir. Son dönemlerde de, genel kabul gören iktisatçılar, piyasa ekonomisinin savunulmasında tekrar orta çağların Katolik skolastiğinden aktarılan Aristocu insan anlayışını ele alıp geliştirmektedir. Bu yaklaşımda, beşeri davranışın amaç vurgusu -tamamıyla *Aristo* veya *Thomas von Aquin*'nin teolojik metafiziği anlamında- ekonomik süreçlerin rasyonel anlayışının temeli kabul edilmektedir.⁵²

Oysa *Bastiat*, anlayışını düşünce tarihine geri dönüş yaparak "mysteriux domaine de la revelation" (Vahyin Sırları) ile temellendirme yoluna gitmediğini, bilakis rasyonel ve bilimsel ispatlamalara yöneldiğini, net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Sadece ekonomik kanaatlerini en iyi şekilde açıklamakla kalmayıp, düşüncelerinin tamamını -ampirik değil- teorik biçimde temellendirmesi, onun rasyonel argümanlarından birisi olarak isimlendirilir. Bu argüman, onun değer teorisinde kendisini gösterir. *Bastiat*, *Harmonies Économiques* eserinde "değer mübadeleye konu faaliyetler arasındaki ilişkidir" der. Ferdin, hukuk yoluyla mecburi mübadelelerden korunduğu hür bir toplumda, mübadele edilen edimlerin değerinin eşit olduğu

⁵² Beşeri davranışın hedefe yönelik olmasını bütün ekonomi bilimi düşüncesinin temel aksiyomu olarak kabul etmek fikri için, diğerlerinin yanında bkz. Ludwig von Mises, *Die Nationalökonomie*, Genf 1940, S. 11

Mises'in Amerikalı öğrencisi Murray Rothbard bu aksiyomu ilk defa Aristocu-Thomasçı gelenekle irtibatlandırdı. Bkz. Murray Rothbard, *Man, Economy and State*, Auburn, 1993, S. 435

Piyasa ekonomisi ile Aristocu-Thomasçı düşünceler arasındaki ilişkinin sistematik ve kapsamlı bir formülasyonu yakın zamanlarda (Douglas B. Rasmussen/Douglas J. Den Uyl, *Liberty and Nature: An Aristotelian Defense of Liberal Order*, La Salle/III. 1991) ile denendi. Bu eserde diğer konuların yanında mülkiyetin tabii hukuk ile izahı da yapılmaktadır. Bu husus, tabii ki *Bastiat*'da da mevcuttur.

şeklindeki bu cümle daima mantıken kesin bir geçerliliğe sahiptir. Çünkü, hür mübadele sadece tarafların tamamının mübadelede eşit avantaj gördüklerinde yapılacaktır. Bu cümle, itiraz edilemez ve mantıken sonuç çıkarıcı nitelikte olduğu halde, iyi niyetli eleştirmenler bile bunun zayıf anlam gücüne sahip bir totoloji* olduğu sonucuna varabilmektedir. Bu sonuç, özellikle, *Bastiat*'nın icar geliri hakkındaki tezlerinde eksiklik iddiası karşısında şüpheli hale gelmektedir. İcar geliri, önceleri mülk sahibine (mülk sahibi olmak gibi bir mutlu durum dışında) herhangi bir şekilde emek sarf etmeksizin bir gelir garanti ettiği için eleştirilmişti. 19. yüzyılın sonlarında bile, Amerikalı iktisatçı *Henry George* geniş etkiye sahip *Progress and Poverty* (1879) kitabında icar gelirini, kamulaştırmayı haklı çıkarmak için, arazinin miras yoluyla aktarılamayacağını bir argümanı olarak kullanmıştı. *Bastiat* ise icara, (ihya, imar, inşa, drenaj, yol ve caddelerin açılması gibi) ön hizmetler argümanı ile haklılık kazandırmıştır.

Bununla birlikte, *Bastiat* başlangıçta mübadele edilen malların sübjektif değerine dayanan değer teorisine objektif bir biçim vermektedir. Şeyin bizzat kendi içinde bulunan 'özlerine uygun' değeri düşüncesi, iktisat biliminin uzun zaman borçlu kaldığı Aristocu değer teorisinin bir kalıntısıdır. *Adam Smith*'de bile bundan kaynaklanan -tamamıyla sistem karşıtı- unsurlar bulunmaktadır. Bilhassa, *Marks*'ın -kendi düşüncesine göre proletaryanın sömürülmesinin temel gerekçelendirmesi olan- emek değer teorisi çok aşikar bir biçimde bu anakronik kabule dayanmaktadır.⁵³

* çn. Totoloji: aynı şeyi iki ya da daha fazla eş anlamlı ifade ile söylemek; mesela, yaşlı ihtiyar, genç delikanlı gibi.

⁵³ R. F. Hébert, *Claude Frédéric Bastiat*, op. cit., S. 51'de haklı olarak burada *Bastiat*'nın teorisinin açık bir ufuk niteliğinde olduğunu belirtmektedir: "Bastiat'nın teorisine yöneltilen en ciddi eleştirilerden biri, inkar edilse de onun teorisinin farklı görünümde bir emek teorisi olduğudur."

Frédéric Bastiat

Nihayet, *Bastiat*'nın teorisi de -tamamen tesadüf eseri bulunan mücevherlerin satılmasında olduğu gibi- ön hizmetler delillendirilemez nitelikte olduğunda, geçerliliğini kaybetmektedir.

Ancak, *Bastiat*'yı, kendi döneminin gerisinde olmakla suçlamak tabii ki mümkün değildir. 'Değer meselesi' ilk defa 1871 yılında -başka bir ifadeyle *Bastiat*'nın ölümünden 21 yıl sonra- Avusturyalı iktisatçı *Carl Menger*'in *Grundätze der Volkswirtschaftslehre* (İktisadın Temelleri) kitabında ortaya konulmuştur. *Menger*, bir şeyin değerini 'objektif', yani şeyin ön hizmetler ya da öze ilgili niteliklere değil, aksine her defasında arz edilen miktarla ilişkili (sübjektif!) bireysel tercihlere dayalı olarak gerekçelendirmişti. *Bastiat*'nın hür olarak yapılan her mübadele ediminin ahenkli bir menfaat eşitlemesi ortaya çıkardığına dair düşüncesi, muhakkak ki bunların hepsini kapsamamaktadır. Mantıki delillendirme (*Bastiat*'nın talihsiz bir biçimde kendi en büyük bilimsel müktesebatı olarak gördüğü) objektif değer teorisi yanlışlığına sapmadan da yapılabilir. Bunun mümkün olduğu, aslında *Bastiat* tarafından tartışmasız biçimde ispatlanmıştır. Onun tutarlı biçimde savunduğu değer ile fayda arasında ayırım yapılması, daha o zamandan sübjektif değer teorisi istikametini göstermekteydi. Sadece bu bile *Bastiat*'yı Mengerci Avusturya Okulu'nun manevi öncüsü olarak isimlendirmeye yeter.

Ahenk düşüncesi hakkında, *Bastiat*'nın savunduğu bir başka merkezi argüman, *ekonomik* nitelikte olmadığı için çok daha fazla dikkat çekmiştir. *Bastiat* bazı kısa yazılarında da olduğu gibi, *Harmonies Économiques* eserinde de ahlakçı ve sosyal filozof olarak gözükür. Onun felsefesinin özü şu kabuldür: "Tout les intérêts légitimes sont harmoniques" (Bütün meşru menfaatler ahenk niteliklidir.) *Bastiat*, menfaatlerin meşru olmasıyla, çıplak bencilliğin ve bireysel menfaatlerin başkaları

aleyhine takip edilmesinin söz konusu olmamasını kasteder. Böyle olduğu için, o haklı olarak, gayri meşru çıkarları aynı şekilde gayri meşru baskı hukuku ile donattığı için sosyalizmin bütün biçimlerine karşı çıkmıştır. O halde *Bastiat*, asla burjuva çıkarlarının meşrulaştırılmasının gayri ahlaki bir yeniden dirilişi olarak görülemez. Onun düşüncelerinin arka planında, 'pragmatik' nedenlere dayalı istisnalar konusunda tereddüde asla müsaade etmeyen, muazzam ve sarsılmaz bir ahlak anlayışı bulunmaktadır. Yakın zamanlarda bile, *Bastiat*'nın iktisadi ve hukuki hürriyetin ciddi biçimde ahlaki tutarlılık içinde ifade edilmesini bazı modern yazarlardan daha mükemmel olarak ortaya koyduğuna işaret edilmektedir. Bu bağlamda, bilhassa *Friedrich August von Hayek*'in 1960 yılında *The Constitution of Liberty* (Hürriyetin Temel Yapısı) kitabında savunduğu hukuk kurallarının evrimci bir izahı teşebbüsü, açıkça *Bastiat*'nın muhkem hukuk teorisi içinde yer almaktadır.⁵⁴ *Bastiat* hür bir iktisadi düzenin genel refah için faydalarını kuvvetle vurgulamıştır. Ancak, aynı şekilde bu düzenin kendine mahsus ahlaki gerekçelendirmesini de tamamıyla bundan bağımsız bir biçimde formüle etmiş ve bunun diğer iktisadi ve ampirik düşünceler karşısındaki önceliğini tavizsiz bir dürüstlikle korumuştur. O halde *Bastiat*, -İngiltere'de o dönemin radikal liberal iktisatçıların çoğunun aksine- *utilitarist** (*fayda*) değildir. Bu gerçek,

⁵⁴ Bkz. James A. Dorn, *Law and Liberty: A Comparison of Hayek and Bastiat*, in *Journal of Libertarian Studies*, Vol. V., No. 4, Herbst 1981, S. 375 vd.

* çn. **Utilitarizm** (faydacılık): latince *utilis*: yarar, Ahlak, hukuk ve sosyal felsefe teorisi. Utilitarizme göre bir davranış sadece eğer insanların çoğunun mutluluğunu destekliyorsa ya da "yararlı" ise ahlaki olarak iyi olarak görülebilir.

Utilitarist bakış açısını ortaya koyan ilk eserler, William Paley'in *Principles of Moral and Political Philosophy* (1785) ve Jeremy Bentham'ın *Introduction to the Principles of Morals and Legislation* (1789) isimli eserleridir. John Austin, James Mill ve oğlu John Stuart Mill Bentham'ın

Bastiat'ya, -Charles Périn'in 1849 tarihli *Les économistes, les socialistes et le christianisme* (İktisatçılar, Sosyalizm ve Hıristiyanlık) eserinde olduğu gibi- çağdaşı Katolik teolog ve iktisatçılardan gelen eleştiriyi de iflas ettirmektedir. Bunlar, *Bastiat*'nın sistemini tamamıyla egoist saiklerle gerekçelendirilen iktisadi rasyonellik üzerine bina ettiğini iddia ediyorlardı. Hakikatte, *Bastiat* tam aksine bunları tabii hukuka dayalı ahlaki-teolojik rasyonellikle ahenkli bir biçimde bütünleştirmekte, hatta sonuncusuna öncelik vermektedir.⁵⁵ Netice olarak, *Bastiat*'ın ahenk anlayışı tek yanlı gerekçelendirmelerden kaçınmaktadır.⁵⁶

Bastiat'nın kendi sistemi için kullandığı ahlaki-dini temellendirmesinin özünde hürriyet kavramı yer alır. Hürriyet sadece adalet için kısıtlanabilir. Bu şu demektir; hiç kimse diğer insanlara güç ve baskı uygulama veya onların hürriyetlerini kısıtlama hürriyetine sahip değildir. Bu önerme, ilk bakışta beylik bir sözmüş gibidir. Ama, genel bir sistemin şartı olarak formüle edilmesi ve pratikte bazı takdiri mülahazalarla tartışılır hale getirilememesi (taviz verilebilir olmaması), bu önermeyi fevkalade radikal sonuçların sebebi yapmaktadır. 19. yüzyılda müdahale hakkı (hürriyet kavramı temelinde) sınırlandırılmış

utilitarizmini geliştirdiler. Daha sonraları Herbert Spencer ve Sir Leslie Stephen (ilki *Data of Ethics*, 1879, sonuncusu *Science of Ethics*, 1882 eserlerinde) utilitarist teoriyi Charles Darwin'in biyolojik evrim öğretisinin ilkeleri ile irtibatlandırmayı denemişlerdir. Hem William James hem de John Dewey utilitarizmden etkilenmişlerdir.

⁵⁵ Bkz. Arnaud Pellisier Tanon, *Hédonisme et Propriété chez Frédéric Bastiat. Essai sur les critiques portées sur son libéralisme par deux catholiques économistes, ses contemporains*; in: **Journal des Economistes et des Etudes Humaines**, Vol. IV, No. 4, Decembre 1993, S. 589 vd.

⁵⁶ Değişik düşüncelerin ekonomide ahenk (harmoni) anlayışını temel alan bakış açısından kısa ve kapsamlı bir aktüel analizi için Bkz. Israel Kirzner, *Economic Harmony*; in: J. Eatwell, M. Milgate, P. Newmann (Hrsg.), **The New Palgrave: The Invisible Hand**, London 1987, S. 94 vd.

devlet anlayışının sadece -Almanya'da *Wilhelm von Humboldt*⁵⁷ veya daha sonrasında sosyolog ve evrim kuramcısı *Herbert Spencer*⁵⁸ ya da İngiltere'de yazar ve milletvekili *Auseron Herbert*⁵⁹ gibi- birkaç müdafii oldu. *Bastiat* bunların en tutarlılarından birisidir.

Bastiat korumacılığı ve sosyalist bölüşümü de ahlaki gerekliliklerle reddetmektedir. O muhalefetini (*John Stuart Mill*'den bu yana bariz bir biçimde sosyalist konuma yaklaşan İngiliz utilitaristlerinin aksine) felsefesinin gereklilikleri sebebiyle tedricen tamamlayamazdı. Devletin her bölüşüm eylemi *mevcut olan* karşısında bir baskı eylemi oluşturmaktadır. Bu müdahale, sadece bu şekilde 'yeniden bölüştürülen' servet, cari olanın lehine baskı ve şiddet uygulanarak kazanılmış ise haklılık kazanabilir. Bir başka ifadeyle, eğer çalınan ya

⁵⁷ Bilhassa 1792 yılında yayımlanan olağanüstü etkileyici yazı: *Ideen zu einem Versuch, die Grenzen der Wirksamkeit des Staates zu bestimmen*.

⁵⁸ Özellikle 1884 yılında yayımlanan ve sosyalist devletteki gelişen kölelik konusundaki ikazların yer aldığı *The Man vs. the State* eserinde yazarın tutumu çok nettir.

⁵⁹ *Herbert, Bastiat* tarafından formüle edilen hürriyet anlayışını çok daha temelli ve radikal biçimde müdafaa eden az sayıdaki düşünürden biridir. *Bastiat, Harmonies Economiques* eserinde vergilendirmenin bütün biçimlerinin bir baskı eylemi olduğunu açık bir biçimde belirtir. Çünkü vergilendirmede -piyasadaki gönüllü mübadele eyleminin aksine- ödeme devletin kamu hizmetleri yoluyla tanımlanmış ve eş değerli bir fiilden kaynaklanmamaktadır. Fakat *Bastiat*, kendisi tarafından arzu edilen gücü ve kontrolü sınırlandırılmış asgari devlet de aynı şekilde finanse edileceğinden devletin zorunlu vergilendirme prensibini sorgulamaz. Buna karşılık *Herbert* 1884 yılında yayımlanan *The Right and Wrong of Compulsion by the State* yazısında zorunlu devlet vergilendirmesi yerine *voluntary Taxation* (gönüllü vergileri) teklif etmektedir.

Bu, gücü ve kontrolü sınırlandırılmış asgari devletle ilgili argümanların süratle anarşist argümanlar haline gelebileceği konusunda tıpkı bir örnektir. Buna benzer bir durum *Bastiat*'nın doğrudan talebeleri bakımından da geçerlidir. Burada iktisatçı *Gustave de Molinari*'ye işaret edilmelidir.

Frédéric Bastiat

da gasp edilen servetin esas sahiplerine iadesi söz konusu ise müdahale haklıdır. Bütün diğer hallerde, kesin bir keyfilik söz konusudur. Bu zorunlu ilişki, tekrar ahenk düşüncesine götürmektedir. *Bastiat*'nın retoriği ilk anda öyleymiş gibi görünse de, bu asla mutlak 'metafizik' ya da 'teolojik' bir anlayış değildir. Bu anlayış, teorik gerekliliklerden hareketle varılan analitik ve mantıki çözümlmelerden kaynaklanmıştır. Bu çözümlmelerle uyumlu olan anlayış içinde, hürriyet ve keyfilik -kim itiraz etmek ister?- (ve aynı zamanda adalet ve bölüşüm) asla birbirleriyle uyumlu hale getirilemez. Buna kim itiraz edebilir ki? Böylece, *Bastiat*'nın talebelerinin 19. yüzyıl sonunda ortaya çıkan modern sosyal devlet için neden gönüllü birliklerin (mesela kooperatiflerin) yanında yer aldıkları kolayca anlaşılmaktadır. Onlar diğer (devlet) uygulamalarının tabiatları icabı gayri ahlaki olduğuna inanıyorlardı.

Neticede, *Bastiat*'nın irrasyonel ve köhne gibi gösterilen ahenk anlayışı, bizi haksız baskılar olmaksızın yaşayabilen aktüel bir toplum talebinden başka bir yere götürmemektedir.

8. İKTİSATTAN DAHA ÖTESİ: MANCHESTER LİBERALİZMİNİN BARIŞ VİZYONU

Bastiat'ın *Harmonies Économiques* eserinde ayrıntılı bir biçimde ortaya koyduğu iktisat teorisi, onun ahlaki önceliklerine ve bunlardan kaynaklanan ahenk anlayışına dayanır. Aslında bu eserde, daha önceki kısa yazılarda söylenmemiş hemen hiçbir şey bulunmamaktadır. Açık biçimde görülemese de, ahlaki ilkelere yapılan her darbe, aynı şekilde iktisadi tahribata da yol açmaktadır. Devlet korumacılığı ve devletin yaptığı bölüşüm, servet sahipleri tarafından başlatılan haksızlığı gidermek düşüncesine değil, servet sahiplerini zarara uğratmak veya baskı altına almak düşüncesine dayanır. Prensipte devlet, fertler tarafından yapıldığında failleri gasp ya da hırsızlıkla cezalandıracağı şeyleri yapmaktadır. *Bastiat* gaspın bu özel biçimini -eserinde daima kullanılan kavramla-⁶⁰ *spoliation* (yağma) olarak isimlendirir. Bu tür hukuk ihlalleri, aynı zamanda iktisadi tahribat olduğundan, iktisadi gelişmeyi haksız araçlarla zorlamak mümkün değildir. İktisat ve ahlak ahenk içindedir. *Bastiat*'ın yaptığı, daha önceki sadece hayatı, hürriyeti ve

⁶⁰ *Bastiat* bu kavramı 1848 yılında yayımlanan kısa *Propriété et Spoliation* yazısında net bir şekilde biçimde açıklamaktadır. Bkz. *Oeuvres complètes*, IV, S. 394 vd.

mülkiyeti koruyan asgari (güce ve müdahale yetkisine sahip) bir devlet içinde serbest rekabet ve serbest ticaret savunularını tekrarlamaktır. *Bastiat*'nın bu konudaki argümanları genellikle ne yeni ne de orijinaldir. Ama bu argümanlar çürütülemez ve iktisat biliminin hala müşterek varlığı niteliğindedir.

Oysa *Bastiat*, *Harmonies Économiques* eserinde başka bir hedefin peşindedir. Bu hedef, serbest ticaret meselesi ile sıkı sıkıya bağlıdır. *Bastiat* daha 1845 yılındaki İngiltere ziyaretinde, *Cobden* ve *Bright* tarafından hayata geçirilen hareketin kendisini tarif etmek için, esas büyük ülküsünü tam olarak ifade etmeyen, aksine kendisini haricen sınırlandırılmış ve somut politik hedefe yönelten *Tahıl Kanunları Karşıtları Birliği* adını almasına şaşırmişti.⁶¹ Mesela İngiltere ile Fransa arasında serbest ticaret hakkındaki *Cobden-Anlaşması*nda serbest ticaret hareketinin müteakip hedefi görünür hale gelmektedir. Bu hareket, genellikle *Tahıl Kanunları*yla mücadele ve serbest ticaret konularından ibaret gibi gösterilerek gerçek niteliği gözden kaçırılmaktadır. *Manchester-Liberalleri* pasifist idiler.* Emperyalizmin her türüne karşı çıktılar. Emekçiler tarafından yürütülmesi ve (Batı Avrupa'daki son açlık krizinin sona ermesiyle birlikte) bütün toplum kesimleri için emsalsiz bir refah artışı sağlayarak tarihte bir dönüm noktası gerçekleştirmesi, sadece bunlar bile, *Manchester-Liberalizmine* bugün genel olarak teslim edildiğinden çok daha iyi bir itibarın iadesi mecburiyetini doğurmalıdır. Hareketin pasifliği (pasifizmi), onu her türlü ahlaki ithamdan ebediyen kurtarmak mecburiyetindedir.

⁶¹ Bkz. John Morley, *The Life of Richard Cobden*, op. cit., S. 70

* çn. Pasifizizm: Bütün şartlar altında barışı korumaya gayret etme. Savaşı ve savaş görevlerini reddetme.

Aslında *Cobden* ve imanlı bir Quäker* olan *Bright*, serbest ticaret taleplerinde daha derin bir anlam yattığını biliyorlardı. *Cobden* 1842 yılı Nisan ayında bir mektubunda şöyle yazmaktadır: "... Avrupa'nın kolonici politikası son 150 yıldaki savaşların esas sebebiydi. Serbest ticaret bir kere daha, tartışmasız hale gelmektedir. Serbest ticaret ülkeler arasında çok yönlü bağımlılığını korumakta ve hükümetleri halkları savaşa zorlayacak güçten kurtarmaktadır."⁶²

Cobden, *Bright* ve İngiliz serbest ticaret hareketi barış, emperyalizm ve koloncilikle ilgili bütün önemli siyasi konularda görüş bildirmişlerdir. Onlar, *Cobden*'in uzun vadede konolizmi sona erdireceğine inandığı serbest ticareti savunup, devlet tarafından konulan ticaret monopollerinin istismar edilmesine (kötüye kullanılmasına) karşı çıktılar ve kolonilerle serbest ticaretin geliştirilmesi için Hindistan'da daha iyi bir yönetimin yanında oldular. Halkın ve hatta liberallerin çoğu savaş çılgınlığı içine düştüğü halde, onlar İngiltere'nin Kırım** savaşındaki tutumuna hararetle karşı çıktılar. Fransa'da

* çn. Quäker: Püriten hareketle ortaya çıkan ve İngiltere'de George Fox tarafından 1649 yılında kurulan ve William Penn tarafından Amerika Birleşik Devletlerinde geliştirilen Protestan cemaati (kendi isimleri: Dostluk Toplumu)

Quaker İngilizce'de bir şeyin üstüne titreyenler anlamına gelir, G. Fox tarafından bir duruşmada hakime, onun Tanrıyı kutsaması ve ilahi mahkemenin titremesini istediğinde, hakim onu Quaker (titretici) olarak isimlendirmesinden kaynaklanır.

⁶² ibid., S. 125.

** çn. Kırım Savaşı (1853-1856), Rusya ile İngiltere, Fransa, Sardunya ve Osmanlı Devleti arasındaki askeri çatışma/gerginlik. Kırım savaşı, Avrupa'nın Napolyon sonrası tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. 30 Mart 1856'da imzalanan Paris anlaşması Rus politikası için orta doğuda mağlubiyet anlamına geliyordu. Sırbistan, Moldavya ve Romanya'da uluslararası kontrole geçildi. Rusların Karadeniz'de donanma bulundurmaları yasaklandı.

Bastiat'nın kendi ülkesinin Cezayir'deki koloniyal politikasına, Almanya'da *Eugen Richter*'in Kayzer II. Wilhelm'in Afrika ve Çin'e yönelik genişleme politikasına muhalefeti de bu tavırla uyumludur.

Avrupalı *Manchester Liberallerinin* inancı genel olarak şöyleydi: Serbest ticaret meselesi ile barış meselesi yakından bağıntılıdır! *John Prince-Smith* 1860 yılında *Köln*'de yaptığı bir konuşmada tam da bu noktaya işaret etmekteydi: "İktisadi işleyişe müdahale etmek adalet cephesinde keyfiliği hakim kılmak demektir..."⁶³

Bu, aynı zamanda, daha 1850 yılında *Prince-Smith* tarafından Almanca'ya tercüme edilen, *Harmonies Économiques*'in çok net olarak ortaya konulan temel önermelerinden biridir. *Bastiat*, ahlak felsefesi ile ilgili temel kabulleri dolayısıyla korumacılığı bir milletin diğerine yönelik saldırgan bir eyleminden ve ahengin tahrip edilmesinden başka bir şey olarak göremezdi. Nasıl ki serbest piyasa ekonomisi muhalifleri olarak feodal aristokratlar çalışan nüfusun sırtından yaşamaya gayret ediyorlarsa, milletler de korumacılıkla diğerlerine yağma uygulamaktadır. Sözde askeri "kahramanlık" meziyetlerinin tamamı da, hakikatte sadece nefret edilen yağma ruhunun göz boyamacılığı ve tehlikeli bir haklılaştırmasından başka bir şey değildir. Bunun karşısında değer olarak, başkalarının aleyhine işlemeyen verimlilik konulmalıdır. İnsan ne zaman kendi

Kırım savaşı Avrupa tarihinde büyük anlama sahiptir. Savaş, Napolyon savaşlarının galipleri olan İngiltere, Rusya, Avusturya ve Prusya tarafından sağlanan 40 yıllık barış döneminin sonu demektir. Rus gücü mitosu yıkılmıştı. Eski ittifakın yıkılması İtalya ve Almanya'nın kendilerini Avusturya tesirinden kurtarmalarına ve müteakip yıllarda bağımsız devletler olmalarına imkan verdi. Aynı zamanda bu durum Rusya'da da Çar II. Aleksander tarafından uygulanan reform programının da sonu oldu.

⁶³ Detmar Doering (Hrsg.), *Kleines Lesebuch über den Liberalismus*, St. Augustin, 1992, S. 91

Frédéric Bastiat

ihtiyaçlarının giderilmesinin ancak diğerlerini zorlama yoluyla (diğerlerinin aleyhine) gerçekleşeceğine inanmayı bırakırsa, işte o zaman dünyada ebedi barış olacaktır.

Her kim *Bastiat*'nın serbest ticaret ve barış hakkındaki yüksek seviyede idealist düşüncelerini okursa, *Manchester Liberalizmi*'nin neden böylesine bir uluslararası hareket haline geldiği konusunu anlayabilir. Bugünkü okuyucunun bunu sağlamlasının yollarından biri de *Bastiat*'nın *Harmonies Économiques*'ini okumaktır.

9. ÇAĞDAŞLARI ARASINDAKİ ÜNÜ

Ö lümünden sonraki yirmi yıl içinde *Bastiat* serbest ticaret hareketinin en büyük entelektüel kafası ve İngiltere dışındaki en etkili müdafii olarak kabul ediliyordu. Onun tesiri muhteşemdi. Daha hayatta iken, mücadelesinde destek olmak üzere etrafında istidatlı iktisatçılardan bir grup toplanmıştı. 1845 yılında meşhur *De la liberté et du travail* (Hürriyet ve Çalışma Üstüne) çalışmasında iş dünyasında sözleşme hürriyetini bilimsel olarak temellendiren ve iktisadi yazılarının yanında enerjik biçimde (anayasal yönetim gibi) diğer sahalarda da kendisini liberal fikirlere veren *Charles Dunoyer*⁶⁴ bunlardan birisidir. Etkili *Journal des débats*'in editörlerinden ve *Bastiat*'nın en önemli talebelerinden genç iktisatçı *Michel Chevalier* ile *Charles Comte* gibi gazeteciler ya da *Augustin Thierry* gibi tarihçiler de bu grubun üyelerindendir.

Fransız serbest ticaret hareketi, buna rağmen, hedeflerinin gerçekleştirilmesi bakımından *Cobden* ve *Bright*'ın İngiliz serbest ticaret hareketinin gerisinde kalmaktadır. Fransız serbest

⁶⁴ Dunoyer'in genellikle ihmal edilen yazarlık kariyerinin ekonomi dışı görüşleri için şu eser tavsiyeye şayandır; Leonard P. Liggio, *Charles Dunoyer and French Classical Liberalism*; in: *Journal of Libertarian Studies*, Vol. 1, No. 3, 1977, S. 153 vd.

Frédéric Bastiat

ticaret hareketi, ilk olarak 1860'da –yani *Bastiat*'nın ölümünden 10 yıl sonra- İngiltere ve Fransa arasında imzalanan *Cobden-Anlaşması* ile zincirleri kırılılabildi. Anlaşma görüşmelerinde Fransız heyetini yönetenin *Michael Chavalier* olduğunu bilmek, herhalde *Bastiat*'yı saadete boğardı.

Bastiat'nın eseri Fransa dışında da etkili oldu. Almanya'da kitapları tercüme edildi ve 19. yüzyılın sonuna kadar yeni basımları yapıldı.⁶⁵ Serbest ticaret hareketi için bu eserler, neredeyse iktisadi liberalizmin İncil'inin (kutsal kitabının) şerhi mertebesinde. Bunlar mutlak bir aydınlanma ve eğitim aracıdır. Alman üniversitelerinde modern iktisat teorilerinin geç zamanlarda ele alınmaya başlanmış olması önemlidir. *Karl Friedrich Rau*'nun *Lehrbuchs der politischen Ökonomie* (Politik İktisat Öğrenim Kitabı) kitabının yayınlandığı 1826 yılı genellikle Almanya'da iktisat öğreniminin miladı kabul edilir. Oysa, bu an İngiltere için en geç *Smith*'in *Wealth of Nations* (Milletlerin Zenginliği) eserinin yayınlandığı 1803 yılı, Fransa için de *Say*'in *Traité*'sinin yayınlandığı 1803 yılıdır. *Prince Smith*'in 1849 yılında, o zamanlar *Bastiat*'nın bazı yazılarının Almanca tercümelerini neşreden İktisadi Bilgiyi Yayma Derneği'nde (*Verein zur Verbreitung volkswirtschaftlicher Kenntniß*) şunları söyleyebilmesine şaşmamak gerekir: “Buna karşılık Almanya'da bu zamana kadar iktisat konusundaki popüler eserler ya hiç yazılmamış ya da sadece çok kötü biçimde yazılmıştır. İlk olarak bu dernek, iktisadın gerçek ilkelerine bağlı olarak, bir deha olan *Bastiat*'nın yazılarını tercüme ederek, bu ülkede ne bayağı ne de fevkalade biçimde

⁶⁵ Burada, Fransızca orijinaliyle aynı yıl Prince-Smith tarafından **Friedrich (Frédéric) Bastiat, Volkswirtschaftliche Harmonien**, Berlin, 1850 başlığı ile yayımlanan (!) *Harmonies économiques* tercümesi belirtilmelidir. Geniş okuyucu kitlelerine ulaşan bir diğer eser de şudur: **Friedrich Bastiat, Eine Auswahl aus seinen Werken**, hrsg. v. K. Braun-Wiesbaden, Berlin, 1880

Frédéric Bastiat

gerçekleştirilemeyecek bir etki sağlamıştır.”⁶⁶ Gerçekten de, Alman serbest ticaretçileri için *Bastiat*’nın eseri her durumda Adam Smith’in eserleri ile aynı mahiyette olmuştur.⁶⁷

Biraz daha düşük dereceli olmakla birlikte, bu durum *Bastiat*’ın etkilendiği İngiltere için de geçerlidir. *La Loi* (İngilizce başlık: Hukuk) 1853 yılında İngilizce’ye tercüme edildi ve çok geniş bir ilgi gördü. Fakat *Bastiat* İngiltere’de ilk olarak bu ülkedeki iktisatçılar -öncelikle *John Stuart Mill*-klasik liberal öğretiden uzaklaşmaya başladıkları zaman meşhur oldu. *Bastiat*’nın temel eseri *Harmonies Économiques* de ilk olarak 1870 yılında İngilizce olarak *Harmonies of Political Economy* başlığı ile yayınlandı.

Onun ismi Atlantik ötesinde de meşhur oldu. 1860’lı yılların sonlarında Amerika birleşik Devletleri’nde de *Bastiat*’ın temel eserlerinin tercümeleri yayınlandı.⁶⁸ Bu yayınlarda,

⁶⁶ Friedrich Bastiat, *Eine Auswahl aus seinen Werken*, op. cit., S. VII (Önsöz)’den alınmıştır.

⁶⁷ “Serbest ticaret taraftarları Smith’in yanında, Smith tarafından belirtilen ahengi sadece kısıtlanmamış bir iktisadi hürriyetin tamamlayacağını/tamamlanmasına götüreceğini ve bütün menfaat çelişkilerini dengeleyeceğini gösteren Frédéric Bastiat’ya (1801-1850) sığınır/müracaat ederler/dayanırlar. Buna göre liberal öğreti pratik uygulamasını evvela ve herşeyden önce serbest ticareti talep etmektedir.” Harald Winkel, *Die deutsche Nationalökonomie im 19. Jahrhundert*, Darmstadt, 1977, S. 39

⁶⁸ Amerika Birleşik Devletlerinde 1830’lu yıllardan itibaren serbest ticaret ve himayecilik hakkında şiddetli bir tartışma başlar. 1861-65 yıllarındaki iç savaşın gerçek sebebi, kölelik meselesi değil, işte bu mücadeledir. Şaşırtıcı olan yan, bu mücadelede Güneyin liberal (serbest ticaret yanlısı) pozisyonu müdafaa etmesidir. Hatta (tarihte yegane!) Güneyli *Konföderierten Staaten* (Konfedere Devletler) 1861 yılında Anayasalarında himayecilik yasağını hüküm altına alırlar. Bununla ilgili olarak Bkz. Stephen Caine, *The Question still lives. Lessons from the Confederate States of America*; in: *The Freeman: Ideas on Liberty*, Vol. 43, No. 5, May 1993, S. 194 vd.

Önemli Amerikan serbest ticaret taraftarları arasında daha 30’lu yıllarda *The Plaindealer* ve *The Evening Post* dergilerinin her ikisinde de *laissez-*

Frédéric Bastiat

sonraki yıllarda kendisini ekonomik sahada öğrenim ve araştırma faaliyetlerine adanmış bankacı ve demiryolu müteşebbisi *Francis Amasa Walker*'in (1799-1875) büyük payı oldu. *Walker* sadece *Bastiat*'nın eserlerinin tercümesi ile tanınmaz. Aynı zamanda, *Bastiat*'nın düşüncelerini radikal bir biçimde ileri götüren *The Science of Wealth: A Manual of Political Economy* (1866) gibi eserler kaleme almıştır. *Walker*'in açtığı çılgır - tezlerin radikalliği bakımından biraz ölçülü biçimde de olsa- *Political Economy* (1883) isimli eseri ile kendisini tavizsiz bir serbest ticaretçi olarak tanıtan, kendisiyle aynı ismi taşıyan oğlu tarafından sürdürüldü. *Walker* 1886'dan 1892'ye kadar meşhur *American Economic Association* (Amerikan Ekonomik Birliği)'nin kurucu başkanıdır. *Bastiat*'nın bazı fikirlerinin benimsendiği kitabı Amerikan iktisat fakültelerinde uzun yıllar standart öğretim kitabı olarak kalmıştır.

faire liberalizmi, aynı *Bastiat*'nın Fransa'da yaptığı gibi heyecanlı ve dahiyane bir üslupla müdafaa eden New York'lu yayımcı William Leggett de yer almaktadır. Onun editörlüğünü yaptığı eserlerden seçmeler (William Leggett, **Democratic Editorials: Essays in Jacksonian Political Economy**, hrsg. v. L. White, Indianapolis 1984) isimli kitapta bulunmaktadır.

Aynı şekilde, Güney Coralina'lı iktisatçı *Thomas Cooper* de hatırlanmalıdır. *Cooper* Amerika Birleşik Devletlerinde iç savaştan önce yayınlanmış en anlamlı iktisadi eser olan 1830 tarihli **Lectures on The Elements of Political Economy**'nin müellifidir. Fakat Leggett ya da *Cooper* ile *Bastiat* arasında herhangi bir biçimde doğrudan ilişki bilinmemektedir.

10. HAKSIZ UNUTULMA VE İHMAL

20. yüzyıl başıyla birlikte, *Bastiat* hakkında bir sessizlik hüküm sürmeye başlar. Ünü mütemadiyen sönmektedir. Hatta, 1968 yılında bir el kitabında “*Bastiat* çağdaşlarını kazandı ancak haleflerini hayal kırıklığına uğrattı”⁶⁹ cümlesi yer alabilmiştir. Bu durumun, onun yazar ve iktisatçı olarak kabiliyetleri ile hiçbir ilgisi yoktur. İşin aslı şudur: *Manchester-Liberalizminin* sözcüleri *Manchester-Liberalizmi* ile aynı kaderi paylaşmışlardır. Ne yoksullukla mücadeledeki muazzam başarıları ne de savaş ve koloniyalizme karşı mücadeleci idealizmleri hatırlanmıştır ve hemen hiçbir liberal hareket, sonraki nesillerin lanetine *Manchester-Liberalizmi* kadar duçar olmamıştır. Hareketin en önemli entelektüel temsilcisi *Bastiat* da bundan nasibini alarak unutulma cezasına çarptırılmıştır.

Bütün liberalizm hareketlerinden, neden sadece *Manchester-Liberalizminin* böylesine (ve haksız yere!) kötü üne sahip olduğunun sebepleri hakkındaki sorunun trajik-komik bir cevabı vardır. Bu hareket, tam da kendi silahının kurbanı olmuştur. *Tahıl Kamunlarına* muhalefet hareketi, liberallerin büyük halk kesimlerinin haklarını genişletmeyi başardıkları bir

⁶⁹ Hugette Durand, *Frédéric Bastiat*; in: *International Encyclopedia of the Social Sciences*, hrsg. v. D. Sills, Vol. 2, 1968, S. 180 vd.

zaman dilimine denk düşmektedir. İngiltere’de 1832 tarihli Reformlar burada bilhassa hatırlanmalıdır. Aynı zamanda Avrupa kıtasında –ve öncelikle *Bastiat*’nın anavatanı Fransa’da- demokrasi nihayet 1848 devrimi ile yolunu açmak üzere önde ilerlemektedir. Bu durum, hem *Cobden* ve *Bright*’ın Birliğinin siyasi olarak neden parlamento dışı kitle hareketleriyle başarılı olabildiğini, hem de hala bütünüyle çok sınırlı küçük bir azınlığın menfaatlerine göre yapılanan aristokrat bir politik stile mahkum muhaliflerin neden kendi istedikleri gibi davranamadıklarını da açıklar.

Ne var ki muhalifler süratle (ne yapmaları gerektiğini) öğrendiler ve hemen klasik feodal vasi devleti kitleler için cazip hale getiren tutucu bir politikacı tipi ortaya çıktı. Bu noktada, akla hemen İngiltere’de, başbakan *Peel*’i serbest ticareti onayladığı için düşürdükten sonra, Toryleri tekrar çoğunluk olabilir hale getirecek çözüm yolu kabul edilen *iki millet* (fakir ve zengin) *teorisi* ile *Benjamin Disraeli** gelmektedir. 1869

* çn. Benjamin Disraeli (1804-1881), İngiliz yazar ve (1868 ve 1874-1880) yıllarında İngiltere başbakanıdır. 30 yıldan uzun bir müddet İngiltere siyasetinde etkili olmuş ve Muhafazakar Partiyi şekillendirmiştir. Romanlarının yanı sıra, *The Times* dergisinde muhafazakar felsefesinin temelleri konusunda yazmıştır.

1846 yılında *Peel* tarafından Tahıl Kanunlarının yürürlükten kaldırılmasından sonra, himayecilerin yanında yer aldı. Müteakip yıllarda Muhafazakar Parti serbest ticaret taraftan *Peel* ve korumacılık taraftan *Disraeli* etrafında bir kampaşma yaşadı ve seçimleri kazanamadı. *Disraeli* bundan sonra 1847 yılında Yahudilerin İngiliz parlamentosuna girmesi yasağını kaldıran liberal başbakan *John Russell*’i destekledi. 1859 yılında vergi mükelleflerinin tamamının seçme hakkına sahip olması yönünde bir yasa teklifi verdi. Bu teklif reddedildi. Ama *Disraeli* 1867 yılında Reformları uygulamaya koydu.

1874 yılında muhafazakarlar tekrar iktidara geldiklerinde başbakan olan *Disraeli* emperyalist bir genişleme politikası uyguladı. 1878 yılında Osmanlı-Rus harbinden sonra toplanan Berlin Kongresinde İngiltere’nin menfaatlerinin genişletilmesi ve Rusya’nın Akdeniz’de nüfuz sahibi

yılında ikinci bir *Reform* ile oy hakkı genişletmesinin tekrar uygulamaya konmasını sağlayan *Disraeli*, modern ve demokratik bir toplumda hami devlet ilkesinin aynı zamanda oy satın almak için de kullanılabileceğini keşfetti. Bu konuda kullanılacak araçlar arasında aynı zamanda en bayağı insiyaklara hitap eden soyguncu emperyalizm de yer almaktaydı. Buna rağmen *Disraeli*'nin bugün hümanist bir sosyal reformcu olarak ünü *Cobden* ve *Bright*'tan çok daha iyidir.

Fransa'daki tutucu-otoriter siyasi anlayışta demokratik metotların kullanılması, daha erken başlamıştır. Henüz *Bastiat*'nın ölümünden bir yıl sonra, *Louis Napoleon* (I. Napoleon'un kuzeni) 1848 devrimini bir devlet darbesi ile sona erdirdi. Bir yıl sonra da kendisini Kayzer olarak taçlandırdı. İşte bu andan itibaren *Bastiat*'nın arzu ettiği liberal cumhuriyet projesi de sona erdi. *Journal des Économistes*'de ustası *Bastiat* hakkında sevgi dolu bir hatıra oluşturabilen⁷⁰ *Bastiat*'nın öğrencisi *Gustave de Molinari* yeni dönemin bir başlangıcı olarak Belçika'ya sürgüne gönderildi. *Kayzer III. Napoleon* plebisit araçlarını ustalıkla istismar ederek gücünü koruyabildi. Amaçlarına varmak için, başarısızlıkla sonuçlanan ve devleti kısa zaman içinde mali krizin eşiğine getiren devlet istihdam yaratma tedbirlerini⁷¹ pervasızca uygulamak suretiyle kaba bir "oy avcılığı" politikasını kullandı. Kısa zaman sonra ise - Meksika'da kanlı bir şekilde biten kendisine bağımlı bir krallık denemesinde olduğu gibi- dış politikada emperyalist macera-

olmasını engellemeye başarılı oldu. *Disraeli*'nin hayatındaki zikzaklar ve tutarsızlıklar, sağlam felsefi ve ahlaki temeller üzerine bina edilmeyen liberalizm anlayışının fiiliyatta nerelere götürebileceğinin bir göstergesidir.

⁷⁰ *Gustave de Molinari, Frédéric Bastiat, notice sur sa vie ses écrits*; in: *Journal des Economistes*, Feb. 1851, S. 180 vd.

⁷¹ Paris'in mimari yapısının Baron Haussmann tarafından tamamıyla yenilenmesi gibi. Bkz. Alfred Cobban, *A History of Modern France*, 3 Bde., 2. Aufl., Harmondsworth, 1965, II S. 167 vd.

larla azalan popülaritesini kurtarmaya çalıştı. 1860 yılında İngiltere ile serbest ticaret anlaşması imzalaması ve diğer ülkelerle benzer anlaşmalar yapması ise kısmen artan muhalefet baskısı sebebiyledir. Bu durum, modern devletlerin pek çoğu bakımından karakteristik bir biçimde, esas tehlikenin sosyalist doktrincilikten değil, ilkesiz ve gizli müdahalecilikten kaynaklandığını göstermektedir.

Almanya’da ise, serbest ticaret hareketini kitlelerin hamiliğini ortadan kaldırmak olarak anlayan 1878 yılındaki korumacı gümrük politikası inancı ile *Bismarck* hatırlanmalıdır. *Bismarck*’ın bu konudaki politik metotları III. Napoleon’dan daha ince ve detaylıdır. Bu sebeple de bu metotlar politik olarak daha uzun ömürlü olmuştur. *Bismarck* sosyal güvenlik sisteminin kapsamını genişletmek suretiyle, daima daha büyük grupların devlete bağımlı hale gelmesini sağlamakla kalmadı, bu sektörle ilgili liberal düşüncelerin gündemden ebedi olarak silinmesini de başardı. Aslında sosyal yardım başlangıcından beri *Manchester-Liberalizmi*’nin temel gayelerinden birisiydi. Diğer yandan başlangıçta emekçilerin devlet karşısındaki güvensizlikleri öylesine büyüktü ki, *Cobden*’in özerk organizasyon, kooperatifler ve öğrenim dernekleri fikirleri coşkulu bir kabul görmüştü. Hatta, İngiltere’deki bazı işçi dernekleri kendileri banknot basarak devletin para monopolünü mezara gömmek isteyecek kadar ileri gitmişlerdi.

Muhafazakarların feodal-aristokrat hami devleti demokratik bir hami devlete dönüştürme yönündeki uygulamaları, bu eğilimleri en güçlü oldukları bir zamanda saf dışı etti. *Bismarck*’ın bayağı ve realiteye açıkça aykırı biçimde, sadece “cüzdanın sorumsuz-duygusuz temsilcileri”⁷² dediği

⁷² Detmar Doering, *Eine Lanze für den Manchester-Liberalismus*, op. cit., S. 81’den alınmıştır.

“Manchester politikacıları kliği” fasaryası -ki ucuz politikanın hakikat karşısındaki zaferidir- bu güne kadar insanların kafasında yer etmiştir. Oysa 20. yüzyılın başlangıcına kadar -İngiltere’de *Auberon Herbert*, Amerika’da anarşist liberal *Benjamin Tucker* ya da Almanya’da *Bismarck*’ın en büyük parlamenter muhalifi *Eugen Richter* gibi- mecburiyete değil gönüllülüğe dayanan devlet dışı bir sosyal sistemi savunan aykırı sesler vardı. Onların piri *Hermann Schulze-Delitzsch* oldu. Tarihe Alman kooperatifçiliğinin kurucusu olarak geçen ve etkileyici bir sosyal reformcu olan *Schulze-Delitzsch* örneği manevi iklimin değişmesini bariz hale getirmektedir. Sosyal demokrat *Ferdinand Lasalle* onun hakkında ‘Manchester-Mann’ isimlendirmesini sosyal sorumsuzluğu çağrıştıran başarılı bir küfür olarak kullandı. *Lasalle*’nin *Delitzsch*’i ‘*Bay Bastiat-Schulze von*’⁷³ (*Herr Bastiat-Schulze Delitzsch*) olarak aşağılaması da, Bütün Avrupa’da *Bastiat* isminin *Manchester-Liberallerinin Serbest Ticaret Hareketi* ile ne kadar sıkı biçimde ilişkilendirildiğini göstermektedir. Ama bu husus, aynı zamanda *Bastiat*’ın bu hareketle birlikte gözden düşmek mecburiyetinde kaldığının da bir göstergesidir.

⁷³ Ferdinand Lasalle, **Herr Bastiat-Schulze von Delitzsch, der ökonomische Julian, oder: Kapital und Arbeit**, Berlin 1864

Schulze-Delitzsch, işçilerin ve çiftçilerin serbest ekonomik hayat içinde pozisyonlarını güçlendirmeleri için gönüllü birlikteliklerde bir araya gelmelerini savunmaktadır.

Liberal *Schulze-Delitzsch* ile sosyalist *Lasalle* arasındaki kavgaın konusu bu birlikteliklerin devlet tarafından desteklenip desteklenmeyeceği konusundadır. *Schulze-Delitzsch* devlet desteğini, diğer nedenlerin yanında, bu birlikteliklerin idamesiyle ilgili muhtemel risklerin bu yolla ortadan kaldırılmasının ekonominin hizmet kabiliyetini (herkesin aleyhine) zayıflatacağı için reddetmektedir. *Schulze-Delitzsch*, bu argümantasyonunda doğruca *Bastiat*’nın **Harmonies Économiques** eserine dayanmaktadır.

Bu konuda bkz. Rita Aldendorf, **Schulze-Delitzsch. Ein Beitrag zur Geschichte des Liberalismus zwischen Revolution und Reichsgründung**, Baden-Baden, 1984, S. 183 vd.

19. yüzyılın sonunda liberaller, *Bastiat*'ın kaderinin de gösterdiği gibi, sırtları duvarda mücadele vermektedir. Hami devlet bir kere yerleşti mi, artık hiçbir siyasi güç oy avcılığından ve gruplara taviz vermekten kendisini tam olarak kurtaramamaktadır. Bilhassa büyük bir sosyal kesimin temsilcisi olan işçi hareketi bu gerçeği çok çabuk kavradı. Bunu, kendi iç ahlakı sebebiyle bu gidişata iştirak edemeyecek olan *Manchester Liberalizminden* kopuş takip etti. Bölüştürücü devlet, hakikatte *Manchester-Liberalizmi* karşısında anakronik bir gerileme söz konusu olduğu halde, kendisini 'ilerlemeci' maskesiyle sunabilmekteydi. Aslında muhafazakarlar mevcut durum hakkında aceleci ve yanlış bir hesap yapmışlardı. Çünkü 'satın alınması' hedeflenen oylar, kısa süre sonra sosyalist ve sosyal demokrat partilerde inandırıcı bir vatan buluyorlardı. Nihayet, 'liberallerin' arasında da yeni şartlara intibak eden bir grup vardır. Bunlar ilkelerini seçmen gruplarını avlama pahasına kurban etmekte, ne var ki bunu da hemen hiç inandırıcı bir şekilde becerememektedir. Almanya'da *Bismarck*'ın *koruyucu gümrük politikasını* benimseyen nasyonal liberaller ve (*Eugen Richter*'in *Manchester İdeallerine* sadık kalan *Hürriyetçi Halk Partisi* (Freisinniger Volkspartei) hariç) kendisini sürekli artan biçimde sosyal demokrat fikir cereyanlarının marjinalliği olarak geliştiren sol liberalizmin bazı kısımları bunlar arasında yer almaktaydı. İngiltere'de ise (*Joseph Chamberlain*'da olduğu gibi) muhafazakarların saldırgan emperyalizmini ve koloniyalizmini hayranlıkla takip eden Liberal Partinin radikal kanadı bu grup içinde yer almaktadır.

Geriye *Manchester-Liberalizminin* yenenlerin bize bıraktığı korkutucu bir miras kalmıştır. Bugün devlet, bizim gayet iyi bildiğimiz menfaat grupları devletidir. Bu devletin iç dinamiği o gün olduğu gibi bugün de kontrol edilemez. *Bastiat*'nın devletin "herkesin başkaları aleyhine yaşamaya çalıştığı" bir tasarım olduğuna dair ikazları görmezden gelinmektedir. Bu devlet,

hedeflerini öncelikle nasyonalist “menfaat sağlama” yoluyla gerçekleştirmeye çalışmaktadır. İngiltere’de serbest ticaret hareketinin büyük başarısından sonraki yirmi yıl sadece muazzam büyüyen refah dönemi değil, aynı zamanda bir barış dönemidir. Kırım savaşı istisna edilirse, bu dönemde Avrupa’da hiçbir büyük askeri çatışma olmamıştır. Bu müspet gelişmelerin tamamı *Manchester-Liberalizminin* mağlubiyeti ile sona ermiştir. Barışçı devrim tamamlanmamış eksik kalmıştır. Emperyalizm ve (*Cobden, Bright, Prince-Smith* ve *Bastiat*’nın ispatladığı gibi, gerçekte daima uygulayan ülkeyi de zarara uğratan) korumacılık politikası Avrupa’yı tekrar, sonunda *Birinci Dünya Savaşı* bulunan, uçuruma giden bir çizgiye mahkum etmiştir. Bunu totaliter *nasyonal sosyalist* ve *Stalinci* rejimlerinin yükselişi takip etmiştir. Yaşanan bütün bu gelişmeler, her şeye rağmen tutucu, sosyal liberal ve nasyonal entelektüeller arasında ciddi bir karşılık bulmadı. Belki de bu entelektüeller istemeden bu gelişmelerin hazırlanmasına katkıda bulundular. Hatta, garip bir biçimde, dünyanın bütün fenalıklarından -emperyalizmden, yoksullaşmadan ve fena kabul edilen her şeyden- *Manchester-Liberalizminin* sorumlu olduğu yolunda bir kanaat uyandı.⁷⁴

⁷⁴ Şunu belirtmekte zaruret vardır: İdealleri pratikte ancak kısmen tatbik imkanı bulabilen *Manchester-Liberalizmini* 19. yüzyıldaki sosyal gerginliğin sorumlusu olarak mahkum etmek ciddiyetle bağdaşmaz. İngiltere’de bir kere bile *Manchester-laissez-faire*’nin geçerli olduğu bir dönem olmamıştır. Bkz. Ellen Frankel Paul, *Laissez Faire in Nineteenth Century Britain: Fact or Myth?*; in: **Literature of Liberty**, Vol. III, No. 4, 1980, S. 5 vd.

11. BASTIAT'NIN VİZYONU- İSTİKBAL MATUF BİR VİZYON

İnsanların tekrar hürriyetçi bir iktisadi düzene güvenmeleri için İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar bir zamanın geçmesi gerekti. Genel durum bu olduğu halde, henüz Birinci Dünya Savaşı öncesinde çağın anti-liberal zihniyetine cesaretle karşı koyan entelektüeller de vardı. Bunların bazıları -mesela 1893 yılında yayınlanan *La tyrannie socialiste* (Sosyalist Tiranlık) kitabıyla *Yves Guyot-* doğrudan *Bastiat*'nın talebeleriydi. Şüphesiz bunlar arasında en tanınanı *Gustave de Molinari*'dir. *Molinari* daha *Bastiat* hayatta iken, kendisini onun en radikal öğrencisi olarak geliştirmişti. 1849 yılında *Journal des Économistes*'de yayınlanan *De la Production de la Sécurité* (Güvenlik Hizmeti Üzerine) başlıklı makalesinde, serbest piyasa anlayışını, bizzat *Bastiat*'nın -muhakkak ki o etatist (devletçi) ithamı altına değildir- devletin kutsal alanları olarak gördüğü alanlara yani iç güvenliğe taşımıştı. *Bastiat*'ya göre devlet sadece hukuk koruma aktörü olduğundan, *Molinari* devletin güvenlik hizmetlerinin özel güvenlik acenteleri tarafından da rekabet içinde daha avantajlı şekilde yerine getirilebileceği kanaatindedir. *Molinari* 1888 tarihli *Morale Économique* (İktisadi Ahlak) ve 1899 tarihli *Esquisse de l'organisation politique et économique de la société futura* (Geleceğin Toplumun Siyasi ve İktisadi Organi-

zasyonu Tasarısı) gibi daha sonraki büyük eserlerinde *Bastiat*'nın düşüncelerini anarşist bir hürriyet ütopyası yönünde kapsamlı bir şekilde geliştirdi. *Molinarie* kendisini Avrupa'nın bütün önemli ülkeleri arasında bir gümrük birliğine* adanmıştı. Bu ülkü, daima artan bir biçimde nasyonalist ve emperyalist davranan *fin de siecle** (çöküş) Avrupa'sında takdire şayan bir istisna olarak oldukça anlamlıdır.

Molinaris'in 1912 yılında vefatından sonra, *Bastiat*'nın mirasının layık olduğu gibi korunacağına inanacak kimse kalmamış gözükmemektedir.⁷⁵ Bundan sonra liberal düşünürler onu, piyasa ekonomisi ve serbest ticaretin öncüsü düşünürlerin en sonunda yer alan *Ludwig von Mises*'in 1927 yılında yayımlanan *Liberelismus* (Liberalizm) kitabında yaptığı gibi sadece arada bir hatırlatılmaktadırlar.

İlk olarak 1950/60'lı yıllarda, aksi istikamette bir eğilim dikkati çekmektedir. *Bastiat*'nın eserleri önce Amerika Birleşik Devletlerinde -uzun yıllar sonra ilk defa!- tekrar yayınlandı⁷⁶ ve

* çn. Bu gerçek Avrupa Birliği fikrinin menşei bakımından da anlamlıdır.

* çn. *Fin de siecle*: 19. yüzyılın sonu. Özellikle bu zamandaki kültürel, manevi çöküşün, güçsüzlüğün ifade edilmesinin güçlendirilmesi için kullanılır. Fransızca'da "yüzyılın sonu" anlamına gelmektedir.

⁷⁵ Molinari bilhassa *Société future* (The Society of Tomorrow) tercümesinin erken bir dönemde yayımlandığı Amerika Birleşik Devletlerinde büyük bir kabul gördü. Onun eseri hakkında tafsilatlı bilgi (David M. Hart, *Gustave de Molinari and the Anti-statist Liberal Tradition*; in: *Journal of Libertarian Studies*, Vol. V, No. 3 u. 4/Vol. VI, No. 1, 1981)'de bulunmaktadır.

⁷⁶ Bunlara **Frédéric Bastiat, Ekonomik Harmonies**, tercüme: W. H. Boyers, Irvington-on-Hudson 1964 başlığı ile yayınlanan **Harmonies Économiques** de dahildir. Bu eserin, bir kısmı cep kitabı biçiminde çok sayıda baskısı mevcuttur. İlk defa 1950 yılında Dean Russell tarafından **The Law** başlığı ile yayınlanan *La Loi* eserinin daha 1990 yılında 15 baskı yapmış olması gerçeği *Bastiat*'nın Amerika'da gördüğü kabulü ve şöhretini çok net şekilde göstermektedir.

büyük bir kesimde tanındı. *Bastiat*, ilham aldığı *Manchester-Liberalizminin* ana yurdu İngiltere’de de itibar kazanmaya başladı. Zamanın başbakanı *Margaret Teacher*’ın 1980’li yıllarda bir resmi ziyaret için gittiği Fransa’da, *Bastiat*’nın en sevdiği iktisat yazarı olduğunu açıkladığında, orada *Bastiat*’yı hemen hiç kimsenin tanıtmıyor olması⁷⁷ kaderin garip bir cilvesi olsa gerektir. Ama bu arada *Bastiat* anavatanı Fransa’da da tekrar hatırlanmaya başladı.⁷⁸ Bu eğilimin yaygınlık kazanacağı beklenmelidir.

Tarih hep galipler tarafından yazılır. *Bastiat* ve *Manchester-Liberalizmi* hadisesinde bu gerçek ancak nadiren olduğu kadar aşıkardır. Tutucular ile sözde ilerlemeciler arasındaki bedhah işbirliğinin tarihi imajı bugün de, aslında her ikisini de mağlup eden popüler görüşleri kapsamaktadır. Bu işbirliği liberalizmin üzerinde büyük bir yük gibi durmaktadır. Bu işbirliği, kendilerini daha az devlet ve daha fazla piyasaya adayan hemen bütün liberallerin idrakini felç etmektedir. Bu işbirliği, insanları nasyonalizmin, koloniyalizmin, monarşik ya da otoriter devletin (*Manchester Liberallerinin* ülküsü olan) dünya toplumundan ve hürriyetten daha insani olduğuna inandırabilmiştir. Bu işbirliği, devletin bölüştürme bürokrasisi-ne değil, ferdi öz sorumluluğun zincirlerinden kurtulmasına borçlu olduğumuz sefaletle karşı kazanılan her türlü zaferi ve

⁷⁷ Bkz. Teresa Gorman, **The Legacy of Frédéric Bastiat**, op. cit., S. 1

⁷⁸ Fransa’da da uzun yıllardan sonra ilk defa *Bastiat*’nın kısa yazılarından bir derleme yayınlandı: **Frédéric Bastiat, Oeuvres Economiques**, F. Aftalion’un sunuşuyla, Paris 1983. 10 yıl sonra aynı şekilde yine küçük bir yazı derlemesi yayınlandı: **Frédéric Bastiat, Ce qu’on voit et ce qu’on ne voit pas. Choix de sophismes et des pamphlets économiques**, Paris 1993. Hatta *Cercle Bastiat* (Bastiat Kulübü) olarak isimlendirilen bir akademik çevre, *Bastiat*’nın öğretisinin tekrar gündeme gelmesine yardımcı olmak için çalışmaktadır. Bu çevre 1993 yılında ünlü *Journal des Economistes* dergisinde *précurseur d’Hayek* başlığı altında büyük ve yüksek ödüllü bir deneme yarışması düzenlemiştir.

kitlelerin refahının bütün temelleri uzun vadede tedricen tahrip etmektedir.

Bu sadece gelişmiş sanayi toplumlarının tekrar kavramak mecburiyetinde olduğu bir kıssadan hisse değildir. Bu ibret, halen durumları *Bastiat*'nın yaşadığı dönemdeki Avrupa toplumlarının durumuna benzeyen ülkeler için de geçerlidir. Bu ülkelerde devlet tarafından uygulamaya konulan ve hüsrana biten sayısız gelişme programı *Bastiat*'nın öğretisinin değerini tasdik etmektedir. Bütün zamanlar için korumacılığın en etkin yazarlarından Alman iktisatçı *Friedrich List*'in 1840 yılında *Das nationale System der Politischen Ökonomie* (Siyasi İktisadın Milli Sistemi) kitabında geliştirdiği, yoksul ülkelerin rekabet kabiliyetine sahip olabilmek için belli bir zaman korumacılığa ihtiyaçları olduğu tezi dünyada hala taraftar bulmaktadır. Bundan kaynaklanan feci neticeleri her gün görmekteyiz. Oysa hakikat değişmemektedir: açlık karşısındaki zafer öncelikle iktisat siyasetindeki duvarların kaldırılmasıyla mümkün olmuştur. Bu zafer, aynı zamanda 19. yüzyılda, bu güne kadar bilinmeyen muazzam bir nüfus patlamasının yaşandığı bir dönemde gerçekleşen muhteşem bir medeni başarıdır. Üçüncü dünyadaki sefalet, piyasa güçleri eş zamanlı serbest bırakılmadan yaşanan bir nüfus patlaması halinde neler olacağını göstermektedir. Bugün *Bastiat*'nın yazıları birinci dünyanın üçüncü dünya karşısındaki korumacılığı hakkında bir iddianame gibidir. Buna karşılık Şili, Malezya hatta Çin gibi, kendilerini dünya pazarlarına erken açan ülkelerin başarıları ise onun *Manchester-Liberalizmi* öğretisini teyit etmektedir.

Hiçbir yazar bu öğretiyi *Bastiat* kadar coşkulu ve net biçimde ortaya koyamadı. Eğer biz henüz kemale ermemiş dünyamızda optimizmin sesini duymak istiyorsak, ona ve onun eserlerine geri dönmeliyiz.

12. KAYNAKLARLA İLGİLİ NOTLAR

Bastiat'nın evvela çok sayıda dergide veya münferit kitapçıklarda parçalar halinde yayımlanan yazıları vefatından birkaç yıl sonra toplu eser olarak yayımlandı:

Oeuvres Complètes de Frédéric Bastiat, mises en ordre, revues et annotées d'après les manuscrits de l'auteur (par P. Paillottet et R. de Fontenay), Paris, Guillaumin, 1854-55, 6 Bde.

Kısa zaman sonra, *Bastiat*'nın bu toplu eserine, muhtelif yazılarının yer aldığı yedinci bir cilt eklendi. Bu (o zamanın ölçülerine göre çok itinalı ve yorumlu) edisyon, modern eleştirel baskılar olmadığı müddetçe *Bastiat*'nın standart kitabı olarak kabul edilmelidir:

Oeuvres Complètes de Frédéric Bastiat, mises en ordre..., 2ème édition, Paris, Guillaumin, 1862-64, 7 Bde.

Bu basım, 1893 yılına kadar sadece çok küçük değişikliklerle çok sayıda baskı yaptı.

Gerçi o zamandan beri yazılarının tamamının yer aldığı aktüel baskılar yapılmadı, ama *Bastiat*'yı orijinal diliyle tatmak

Frédéric Bastiat

isteyenler için, 1983 yılından beri en azından en önemli küçük eserlerinin toplandığı bir yayın piyasasıdır:

Frédéric Bastiat, Oeuvres Economiques, hrsg. v. Florin Aftolin, Paris 1983

Almanya'da geçmişteki *Bastiat* hayranlığı tam bir unutmaya dönüştü. Bu yüzyılda onun hiçbir eseri Almanca olarak yayınlanmadı. *Bastiat* hakkında küçük bir bilgi sahibi olmak için, -19. yüzyılda yayımlanan münferit eserlerin yanı sıra- aşağıdaki koleksiyona bakılmalıdır:

Friedrich Bastiat, Eine Auswahl aus seinen Werken, hrsg. v. Karl Braun-Wiesbaden, Berlin 1880

Bu yüzyılda, bilhassa İkinci Dünya Savaşından sonra *Bastiat* Amerika Birleşik Devletlerinde çok sayıda dost kazandı. Özellikle New York yakınlarında Irvington-on-Hudson'da bulunan *Foundation for Economic Education* (İktisadi Eğitim Vakfı), başlıca eserlerini İngilizce yayınlayarak ve hesaplı fiyatla piyasaya sunarak *Bastiat*'yı tekrar büyük bir kesim için ulaşılabilir hale getirmede büyük bir hizmet gördü. Aşağıdaki kitaplar bilhassa belirtilmelidir:

Frederic Bastiat, Economic Harmonies, tercüme: W. H. Boyers, D. Russell'in sunuşuyla, 3. Baskı, Irvington-on-Hudson 1979

Frederic Bastiat, Selected Essays on Political Economy, tercüme: S. Cain, F. A. Hayek'in sunuşuyla, 3. Baskı, Irvington-on-Hudson 1975

Frédéric Bastiat

Frederic Bastiat, Economic Sophisms, tercüme: A. Goddard, H. Hazlitt'in sunuşuyla, 4. baskı, Irvinton-on-Hudson 1991

En iyi tercüme bile *Bastiat*'nın kendi dilindeki güzelliğini veremese de, bugünün okuyucuları için onun eserlerine nüfuz etmek için en avantajlı yol bu Amerikan baskılarıdır.

Bastiat'nın kısa zaman içinde Almanya'da da yeniden keşfedilmesini ve eserinin modern bir biçimde yayımlanmasını diliyoruz.

LİBERAL DÜŞÜNCE TOPLULUĞU

1992’de Ankara’da faaliyete geçen Liberal Düşünce Topluluğu, liberalizmin temelinde yatan fikrî geleneklerin Türkiye’de tanıtılmasını temin etmeyi, piyasa ekonomisi, özgürlük, insan hakları, adalet, barış, kanun önünde eşitlik, hoşgörü, hürriyetçi demokrasi gibi insanların güven, düzen ve refah içerisinde yaşamasını sağlayan değerlerin ve kurumların anlaşılmasına ve benimsenmesine yardımcı olacak çalışmalar yapmayı amaç edinmiştir. Bu çerçevede, insanların düşünme ve muhakeme kabiliyetlerini geliştirmek için başvurabilecekleri fikrî, felsefî, empirik kaynakların oluşumuna katkıda bulunmaya; buna uygun araştırma ve inceleme çalışmalarında bulunan kimselere maddî ve manevî destek sağlamaya çalışmaktadır. Topluluk ayrıca, Türkiye’nin temel problemlerine liberal ilkelerle bağdaşan çözüm yolları bulmayı ve kamu politikasının oluşturulmasında etkili ve yetkili odakları bu doğrultuda bilgilendirmeyi hedeflemektedir.

Liberal Düşünce Topluluğu aktif politikayla ilgilenmemektedir. Partilere karşı bağımsızdır. Bir fikir grubu olarak faaliyet göstermektedir. Liberal Düşünce Topluluğu, Türkiye’nin liberalleşmesine yardımcı olacak fikrî alt yapısı hazırlamak için seminerler, paneller, sempozyumlar düzenlemekte, her yıl çok sayıda çeviri ve telif kitap neşretmekte, *Serbest Çizgi* adıyla üç aylık bir bülten, *Liberal Düşünce* adıyla üç aylık bir fikir dergisi yayımlamaktadır. Her yıl çok sayıda seminer, panel ve sempozyum düzenlemekte, yurtiçi ve yurtdışındaki çeşitli toplantılara katılımcılar göndermektedir. İsteyen kişi, grup ve kuruluşlara eğitim ve danışmanlık hizmetleri sunmaktadır.

FRIEDRICH-NAUMANN-VAKFI

Friedrich Naumann Vakfı, liberal amaçlara yönelik olarak faaliyet gösteren hükümet dışı bir Alman Vakfı'dır. Barış ve işbirliği, piyasa ekonomisi, yurttaşlık hakları ve yurttaşların geliştireceği inisiyatifler, doğal kaynakların korunması ve gelecek kuşakların yaşam koşulları için sorumluluk, Friedrich Naumann Vakfı'nın yeryüzünde seksenden fazla ülkede yürütmekte olduğu faaliyetin kapsamına giren konulardır.

Türkiye'de Friedrich Naumann Vakfı, 1991 yılından bu yana çalışmalarını sürdürmektedir. Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu (TESK) ile birlikte Türkiye Esnaf-Sanatkar ve Küçük Sanayi Araştırma Enstitüsü (TESAR)'ı kurmuştur. TESAR, esnaf ve sanatkarların küçük ve orta ölçekli işletmelerin ekonomik ve sosyal sorunları konusunda araştırmalar yapmakta, bu işletmelere, eğitim ve danışmanlık hizmetleri vermektedir.

Vakıf, ayrıca, Antalya Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği (AESOB) bünyesinde bir Temel Meslek Eğitim ve Meslek İlerleme Eğitim Bölümü kurulmasını sağlamıştır. Bu bölümde zanaatkarlara ve küçük işletme sahiplerine çeşitli pratik bilgiler aktararak kendilerini modernleşme sürecinin üstesinden gelmede yardımcı olunmaktadır.

Ekonomik bakımdan zayıf yörelerdeki koşulları düzeltmek aynı zamanda da doğal kaynakların korunmasını sağlamak amacıyla Friedrich Naumann Vakfı, Antalya'ya bağlı Elmalı ilçesinde Elmalı Ağaç Kurutma Merkezi'ni (EAKM) kurmuştur. Ağaç Kurutma Merkezi, kuruluşundan çok kısa bir süre sonra ekonomik bakımdan bağımsızca kendi ayaklarının üzerinde durur hale gelebildi. Merkezin bu başarısının arkasında kâra ve piyasaya yönelik işletmecilik anlayışı, yerel sermaye ile çalışılması ve sağlanan yoğun teknik danışmanlık hizmetleri yatmaktadır.

Türkiye Çevre Vakfı ile birlikte, zanaatkarlara ve küçük ve orta ölçekli işletmeler hizmet verecek bir Çevre Bilgi Merkezi (ÇBM) kurulması kararlaştırılmıştır. Çevre Bilgi Merkezi'nin amacı, çevre bilincini yükseltmek ve çevrenin korunması konusunda duyarlı davranmanın girişimciyi zarara sokmayacağını pratiğe dönük danışmanlık ile kavratmaktadır.

Friedrich Naumann Vakfı'nın Liberal Düşünce Topluluğu (LDT) ile yürüttüğü ortak çalışma ise, Türkiye'de sivil toplumun güçlendirilmesi amacını gütmektedir. Düzenlenen seminerlerde siyasi ve ekonomik liberalizmin temel konuları ele alınmaktadır. Türkiye'nin güncel ekonomik ve siyasi sorunlarına liberal çözümler tartışılmakta ve yapılan yayınlarla bunlar ilgili kamuoyuna duyurulmaktadır.

Friedrich Naumann Vakfı, ülkedeki üniversitelerle birlikte Yakın Doğu'nun ekonomik ve siyasi sorunları konusunda uluslararası konferanslar düzenler. Buradaki hedef, Türkiye'nin öteki Yakın Doğu ülkeleri ile işbirliğini güçlendirmek ve bu suretle bölgedeki barış sürecini desteklemektir.

Friedrich Naumann Vakfı

Kuşkondu Sok. No: 7/8 Çankaya/Ankara
Tel: 312. 440. 47 04 - 440 51 17
Fax: 312. 438 18 88

n Bastiat ile Karl Marx aynı çağ
düşünürün bir diğer ortak
ve tahminlerde bulunmaları
hemen hepsi yanlış çıkark
rafından doğrulanmıştır. Bur
stiat'ı bilenler ise pek azdır. D
ansız liberal filozofu Bastiat'ın
lu bir şekilde özetlemektedir.
zamanının en ilginç ve verimli
mak isteyen herkes, Doering'in

Frédérich Bastiat ile Karl Marx aynı çağda yaşamış ve yazmışlardır. Bu iki düşünürün bir diğer ortak özelliği gelecekle ilgili kehanet ve tahminlerde bulunmalarıdır. Marx'ın kehanetlerinin hemen hemen hepsi yanlış çıkarken, Bastiat'ın öngörülleri tarih tarafından doğrulanmıştır. Buna rağmen, Marx'ı herkes tanır, Bastiat'ı bilenler ise pek azdır. Detmar Doering'in bu kitabı, büyük Fransız liberal filozofu Bastiat'ın hayat hikayesini ve fikirlerini derli toplu bir şekilde özetlemektedir. Hem liberal fikir dünyasıyla, hem de zamanının en ilginç ve verimli yazarlarından birinin fikirleri ile tanışmak isteyen herkes, Doering'in eserini bir başvuru kaynağı olarak kullanabilir.